

POLSKA WSPÓŁPRACA ROZWOJOWA RAPORT 2023

POLSKA WSPÓŁPRACA ROZWOJOWA RAPORT 2023

Polska współpraca rozwojowa. Raport 2023

AUTORZY:

Magdalena Kuleta-Hulboj
Katarzyna Zalas-Kamińska

REDAKCJA:

Jan Bazyl
Magdalena Rybi-Trojanek

ISBN: 978-83-966305-0-6

PROJEKT GRAFICZNY, SKŁAD I KOREKTA: RZECZYOBRAZKOWE

WYDAWCA:

Grupa Zagranica

© Grupa Zagranica 2023

Polska współpraca rozwojowa. Raport 2023 jest kolejną edycją corocznego raportu monitoringowego wydawanego przez Grupę Zagranica – federację organizacji pozarządowych, które podejmują działania w zakresie współpracy rozwojowej, pomocy humanitarnej, wspierania demokracji i edukacji globalnej. Grupa prowadzi działalność rzeczniczą, pracuje na rzecz zwiększania kompetencji organizacji członkowskich w zakresie współpracy rozwojowej, a także propaguje współpracę wewnętrzną sektora w celu zwiększenia skuteczności podejmowanych działań.

KONTAKT:

Grupa Zagranica
grupa@zagranica.org.pl
www.zagranica.org.pl

Iceland
Liechtenstein
Norway **Active
citizens fund**

Publikacja została wydana w ramach projektu Grupy Zagranica pt.: „Rzecznictwo praw i interesów polskich NGO zaangażowanych we współpracę rozwojową” finansowanego z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

1	POLSKA WSPÓŁPRACA ROZWOJOWA W 2022 ROKU W KONTEKŚCIE ROSYJSKIEJ AGRESJI NA UKRAINĘ I DYSKUSJI WOKÓŁ POMOCY UCHODźCOM	6
	Katarzyna Zalas-Kamińska	

2	EDUKACJA GLOBALNA W POLSCE Z PERSPEKTYWY ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH. WNIOSKI Z BADANIA GRUPY ZAGRANICA	12
	Magdalena Kuleta-Hulboj	

Mimo iż wojna na wschodzie Ukrainy trwa od 8 lat, to to, co wydarzyło się 24 lutego 2022 roku, a także wszystko to, co wydarzyło się w kolejnych dniach i miesiącach, w znaczący sposób, albo nawet całkowicie, zmieniło nie tylko obraz polskiej współpracy rozwojowej, ale także życie wszystkich mieszkańców Polski.

Po raz pierwszy tak wielu z nas zastanawiało się, co to znaczy pomagać efektywnie i skutecznie. Nie tylko charytatywnie, raz do roku, przed świętami, ale też co to znaczy pomagać długofalowo i jakiej zmiany oczekiwać.

Martyna Bogaczyk, członkini Zarządu Grupy Zagranica

WSTĘP

Prezentowany raport monitoringowy Grupy Zagranica przedstawia perspektywę organizacji pozarządowych w zakresie stanu polskiej współpracy rozwojowej. Ze względu na dostępność danych statystycznych niniejszy raport – podobnie jak w latach ubiegłych – zawiera analizę działań i wydatków związanych z oficjalną pomocą rozwojową za rok poprzedni, czyli 2022.

Pełnowymiarowa wojna Rosji przeciwko Ukrainie miała, i jeszcze długo będzie mieć, bezpośredni wpływ na strukturę oficjalnej pomocy rozwojowej (ODA). Znaczny wzrost wsparcia dla Ukrainy w połączeniu z wydatkami na przyjęcie uchodźców w krajach OECD doprowadził globalną ODA do najwyższego poziomu w historii. Kraje członkowskie Komitetu Pomocy Rozwojowej (DAC OECD) przekazały Ukrainie w 2022 roku ponad 16 mld USD wsparcia, a instytucje unijne wypłaciły kolejne 10 mld USD. Dlatego też pierwszy rozdział raportu - autorstwa Katarzyny Zalas-Kamińskiej - poświęcony jest polskiej współpracy rozwojowej w 2022 roku, ze szczególnym uwzględnieniem pomocy dla Ukrainy, także w wymiarze wsparcia osób uchodźczych.

W tegorocznej publikacji zdecydowaliśmy się także pogłębić temat edukacji globalnej, która - jak rekomenduje przyjęta, między innymi, przez Polskę w listopadzie 2022 roku Europejska Deklaracja Edukacji Globalnej do 2050 roku - powinna być ważną częścią głównego nurtu polityki edukacyjnej. Rozdział autorstwa Magdaleny Kulety-Hulboj stanowi podsumowanie badania służącego diagnozie stanu edukacji globalnej w Polsce z perspektywy organizacji pozarządowych zajmujących się tą problematyką; celem badania było także wypracowanie sugestii i rekomendacji pomocnych Ministerstwu Spraw Zagranicznych oraz innym zainteresowanym podmiotom przy tworzeniu strategii rozwoju edukacji globalnej w Polsce.

Poprzednie edycje raportów monitoringowych Grupy Zagranica znajdują się na stronie internetowej

WWW.ZAGRANICA.ORG.PL/ZASOBY

1

POLSKA WSPÓŁPRACA ROZWOJOWA W 2022 ROKU W KONTEKŚCIE ROSYJSKIEJ AGRESJI NA UKRAINĘ I DYSKUSJI WOKÓŁ POMOCY UCHODźCOM

Katarzyna Zalas-Kamińska

Wstęp

W 2022 roku polską współpracę rozwojową zdeterminowała agresja Rosji na Ukrainę. Przede wszystkim przyniosła bezprecedensowy kryzys humanitarny, wymagający natychmiastowych działań wspierających ukraińską ludność. Spowodowała tragedię społeczną, zniszczenia gospodarki i środowiska naturalnego. Postawiła na szali kwestię światowego bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa żywnościowego. Ukraina to również państwo, które od 2005 roku jest krajem priorytetowym polskiej współpracy rozwojowej, a od roku 2017 największym biorcą bilateralnej ODA¹, której wsparcie ukierunkowane jest na transformację oraz zbliżenie do Unii Europejskiej². Wojna z oczywistych względów zablokowała realizowane i planowane projekty rozwojowe, podobnie jak te na rzecz Białorusi (białoruskie władze od początku inwazji opowiedziały się po stronie Rosji, a aktywność Białorusi jest określana mianem „współagresora zdystansowanego”³).

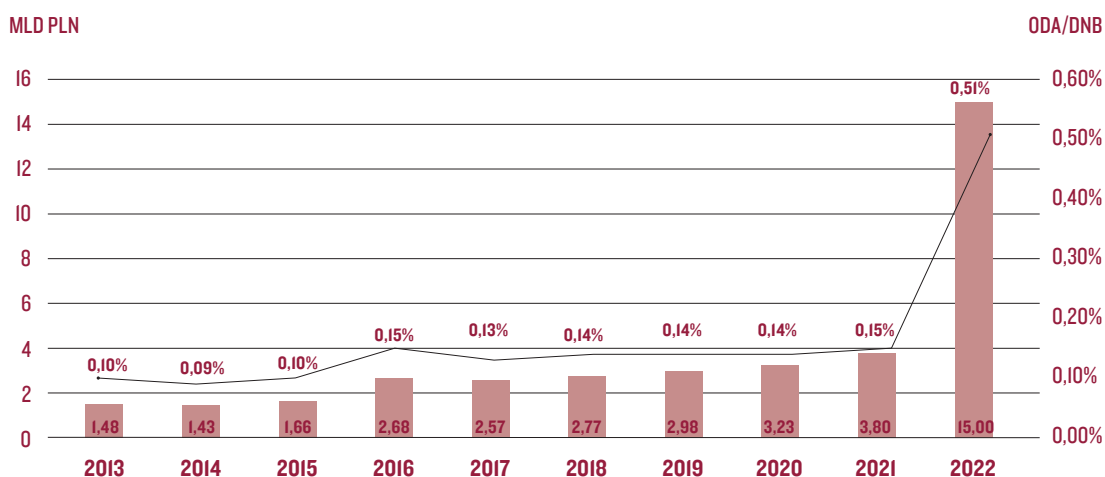
W roku 2022 statystyki ODA raportowane do OECD – nie tylko w Polsce, ale w skali innych donatorów – znacząco wzrosły. Był to jednak wzrost spowodowany przede wszystkim wliczeniem do niej kosztów pomocy uchodźcom. Polska udzieliła obywatelom Ukrainy bezprecedensowego wsparcia, co wliczono do ODA i co przełożyło się na fakt, że *Polska Pomoc* w analizowanym roku również bezprecedensowo wzrosła. Choć z perspektywy większości Polaków konieczność pomocy Ukrainie jest niekwestionowana, to pod kilkoma względami wzbudziła ona słuszną dyskusję o pomocy uchodźcom w ramach systemu współpracy rozwojowej.

Oficjalna Pomoc Rozwojowa (ODA) w roku 2022

W roku 2022 polska oficjalna pomoc rozwojowa przekroczyła 15 mld PLN, co stanowiło 0,51% dochodu narodowego brutto (DNB). Rok wcześniej dane te wynosiły 3,8 mld PLN, dając wynik 0,15% DNB. Nie tylko w porównaniu do roku poprzedzającego, ale i w stosunku do pozostałych lat, odkąd Polska jest płatnikiem ODA, nakłady na pomoc rozwojową w 2022 roku spowodowały jej wzrost o ponad 250%. Dało to Polsce pierwsze miejsce wśród donorów o największym procentowym wzroście środków przeznaczonych na ODA⁴, pozwoliło również wykazać osiągnięcie deklarowanego celu 0,33% DNB do roku 2030. Ten prawie trzykrotny wzrost spowodowany był wsparciem dla Ukrainy, w tym przede wszystkim włączeniem do ODA kosztów utrzymania uchodźców w Polsce (wyniosły one 65% ODA). Wskaźniki przełożyły się też na zmianę dotychczasowych proporcji między pomocą udzielaną kanałem wielostronnym i dwustronnym – ta pierwsza wyniosła 25%, a druga – 75%, co również w historii *Polskiej Pomocy* nie miało dotąd miejsca.

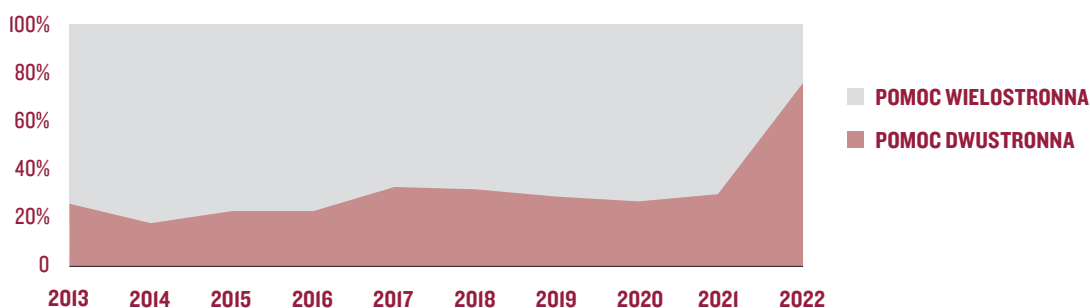
Kraje priorytetowe

Rok 2022 był drugim w realizacji planu wieloletniego na lata 2021-2030. W stosunku do 2021 roku nie zmieniły się priorytetowe cele tematyczne i przekrojowe *Polskiej Pomocy*⁵. Przyjęty w grudniu 2021 plan na kolejny rok został jednak zmodyfikowany ze względu na sytuację w Ukrainie. W kwietniu 2022 roku

WYKRES I. Wielkość oficjalnej pomocy rozwojowej udzielanej przez Polskę (w mld PLN) i udział polskiej oficjalnej pomocy rozwojowej w krajowym dochodzie narodowym brutto (w %) w ciągu ostatnich dziesięciu lat.

Źródło: Na podstawie wstępnych danych DAC OECD [12.04.2023]; wartość dla PLN obliczono na podstawie średniorocznych kursów USD (www.nbp.pl).

WYKRES 2. Polska oficjalna pomoc rozwojowa: stosunek wielkości pomocy wielostronnej do dwustronnej (w %) w latach 2011–2022.

Źródło: Na podstawie wstępnych danych DAC OECD [12.04.2023].

zdecydowano o zmianach dotyczących, między innymi, pomocy humanitarnej, w tym o przesunięciu części środków z konkursu „Polska pomoc rozwojowa” do konkursu „Pomoc humanitarna” oraz zmiany niektórych krajów docelowych⁶. Spowodowało to również modyfikację opisu obu konkursów i opóźnienia w ich ogłoszeniu. Konkurs „Edukacja globalna” został zakończony bez wyłonienia ofert do zrealizowania, co wzbudziło sprzeciw środowiska pozarządowego i obawy o traktowanie przez MSZ kwestii budowania poparcia w polskim społeczeństwie dla działań pomocowych bez należytej uwagi. Tym bardziej, że podobna sytuacja miała miejsce w roku 2020, kiedy odwołanie konkursu uzasadniono pandemią COVID-19, co również spotkało się z krytyką ze strony NGOs⁷.

W wyniku zmian na wsparcie Ukrainy przeznaczono ponad 70% dwustronnej ODA, z czego wspomniane już ok. 65% na pomoc uchodźcom w Polsce – w ramach bilateralnej ODA stanowiło to 9,8 mld PLN⁸. Wsparcie przeznaczono na koszty ochrony tymczasowej osób masowo napływających do Polski, w tym program socjalny 500+ oraz finansowanie edukacji. Jednocześnie, ze względów bezpieczeństwa, wstrzymano, podobnie jak dla Białorusi, możliwość realizacji projektów rozwojowych, realizowanych, między innymi, przez sektor pozarządowy⁹.

Spośród krajów priorytetowych, poza Ukrainą, w pierwszej piętnastce tych, które otrzymały największe wsparcie w ramach pomocy bilateralnej, znalazły się: Białoruś (znaczące dofinansowanie dla TV Biełsat i koszty utrzymania oraz stypendia dla studentów białoruskich w Polsce), Mołdawia (zwiększona pomoc z uwagi na skutki działań wojennych w Ukrainie) i Tanzania. Ta ostatnia jest jednym z trzech priorytetowych partnerów dla Polski w Afryce – poza Etiopią i Senegalem – jednocześnie należących do kategorii państw LDC (ang.: *Least Developed Countries*)¹⁰. Łącznie LDCs otrzymały polskie wsparcie na poziomie 63,88 mln PLN, przy czym Tanzania jest od 2015 roku związana z Polską umową kredytu pomocy związanej. Warto w tym miejscu dodać, że w 2022 roku pomoc związana, której udzielanie w ramach ODA jest sprzeczne z rekomendacjami DAC OECD, wyniosła 1,3 mld PLN¹¹.

TABELA I. Najwięksi odbiorcy polskiej pomocy dwustronnej (kolorem oznaczono kraje priorytetowe Polskiej Pomocy), z pominięciem kwot skatalogowanych na regiony i grupy krajów.

L.P.	Kraj	PLN
1	Ukraina	1 398,2 mln
2	Białoruś	216,0 mln
3	Mołdawia	82,2 mln
4	Turcja	38,8 mln
5	Iran	33,7 mln
6	Indie	25,3 mln
7	Chiny	23,4 mln
8	Palestyna	17,6 mln
9	Tanzania	17,3 mln
10	Mongolia	13,4 mln
11	Kambodża	13,4 mln
12	Nigeria	12,0 mln
13	Azerbejdżan	12,0 mln
14	Liban	11,4 mln
15	Gruzja	11,1 mln

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostarczonych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

W 2022 roku kontynuowano dominującą od wielu lat w polskiej pomocy dwustronnej politykę stypendialną – koszty stypendiów w ramach ODA wyniosły 31,2 mln PLN, a koszty kształcenia – 541,9 mln PLN. Rok wcześniej nakłady te wyniosły łącznie 520 mln PLN. Na 2023 rok zaplanowano przegląd programów stypendialnych współfinansowanych przez MSZ w ramach dystrybucji środków na współpracę rozwojową. Znany ma być również zakres kontynuacji tej części polityki współpracy rozwojowej na najbliższe lata, co otworzy nowe pole do dyskusji nad zasadnością prowadzenia tego typu wsparcia w kontekście wpływu na rozwój krajów-biorców. Jeśli trend ma być utrzymany, wskazana byłaby analiza kierunków studiów podejmowanych w Polsce przez obywateli

państw rozwijających się – kompromisową koncepcją do rozważenia jest oferta edukacyjna dotycząca zarządzania kryzysowego (kryzysy humanitarne, żywnościowe, klimatyczny), służby cywilnej i publicznej w zakresie medycyny, pożarnictwa, zarządzania zasobami wodnymi. Wsparcie w ramach pomocy rozwojowej może w ten sposób przełożyć się na kształcenie specjalistów niewątpliwie potrzebnych światu w przyszłości, niezależnie od ich decyzji o miejscu zamieszkania.

Udział organizacji pozarządowych w ODA

W 2022 udział sektora pozarządowego w realizacji działań finansowanych w ramach bilateralnej ODA wyniósł 138,63 mln PLN, z czego 40,37 mln (czyli ok. 31%) przekazano za pośrednictwem fundacji skarbu państwa – Fundacji Solidarności Międzynarodowej¹². W roku poprzedzającym kwoty te wynosiły: udział NGOs – 80,34 mln PLN, w tym przez FSM – 29,59 mln PLN.

Wzrost kwoty w analizowanym roku związany był z pomocą na rzecz Ukrainy. Większość projektów dofinansowanych w ramach konkursu „Polska pomoc humanitarna 2022” dotyczyła pomocy ofiarom wojny (wsparcie żywnościowe, psychologiczne, mieszkaniowe), a w działania włączone były m.in. Klub Inteligencji Katolickiej, Caritas Polska, Towarzystwo Salezjańskie – Inspektoriat św. Stanisława Kostki oraz Fundacja Pomoc Maltańska – Maltańska Służba Medyczna. Ponadto, w ramach uproszczonych przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów procedur, organizacje społeczne podjęły zadania związane z pomocą uchodźcom z Ukrainy w Polsce, między innymi w zakresie funkcjonowania punktów recepcyjnych uchodźców, koordynacji zbiorów (żywności, ubrań) i działań wolontariuszy, organizacji różnego typu wsparcia (psychologicznego, prawnego, językowego) oraz organizacji nauki podstaw języka polskiego. Wśród zaangażowanych podmiotów pojawiły się m.in. Stowarzyszenie „Warto jest pomagać” z Zielonej Góry, Stowarzyszenie Inicjatyw Możliwych RzeczJasna z Ostródy, Fundacja MultiOcalenie z Warszawy, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne ETNOS z Łodzi, warszawska Fundacja Świata Głuchych, Fundacja AMIKO – Caritas Archidiecezji Przemyskiej, czy Stowarzyszenie Braniewski Instytut Rozwoju.

Sektor pozarządowy był tradycyjnie aktywny w projektach realizowanych w krajach priorytetowych Partnerstwa Wschodniego, w tym w Mołdawii oraz Gruzji. Fundacja „Wschód” prowadziła projekt dotyczący rozwoju kobiecej przedsiębiorczości w regionach wiejskich Mołdawii. Ośrodek Promowania i Wspierania Przedsiębiorczości Rolnej realizował projekt związany z innowacjami na rzecz adaptacji do zmian klimatu. W Mołdawii prowadzono też projekty dotyczące zarządzania rewitalizacją miast (Terra Humana, Fundacja Centrum Rozwoju Lokalnego). Z kolei w Gruzji sektor pozarządowy był aktywny w inicjatywach związanych z ratownictwem górskim (Fundacja ICAD), nowoczesną rehabilitacją

(Fundacja Pro Spe), czy wspieraniem rozwoju dzieci niepełnosprawnych (Stowarzyszenie na Rzecz Szkolnictwa Specjalnego w Tczewie). Realizacja projektów w dwóch państwach priorytetowych Polskiej Pomocy na Bliskim Wschodzie: Palestynie i Libanie była możliwa dzięki współpracy, między innymi, z Polskim Centrum Pomocy Międzynarodowej (opieka medyczna, pomoc żywnościowa, pomoc humanitarna) oraz Caritas Polska (wsparcie osób z niepełnosprawnościami, aktywizacja kobiet). Zaangażowanie polskich NGOs miało też miejsce w krajach Afryki Subsaharyjskiej, w tym w priorytetowych Senegalu i Tanzanii. W Tanzanii realizowane były projekty związane z przedsiębiorczością i wzmocnieniem pozycji kobiet (Fundacja Ekonomiczna Polska Afryka Wschodnia), rozwojem i edukacją dziewcząt (Kiabakari), medycyną ratunkową (PCPM), czy poprawą dostępu do służby zdrowia („Okuliści dla Afryki”, Fundacja Centrum Dobroczynności Lekarskiej im. prof. Teresy Adamek-Guzik i Jana Guzika). Z kolei w Senegalu inicjatywy dotyczyły tworzenia szkół zawodowych dla kobiet (Fundacja Dobra Praktyka) oraz pomocy medycznej dla matki i dziecka (Polska Misja Medyczna). Projekty te wchodziły w skład wsparcia dla krajów LDC, ale realizują też zadania związane z priorytetami przekrojowymi Polskiej Pomocy dotyczącymi ochrony klimatu i równości płci. W 2022 roku na działania związane z ochroną klimatu przeznaczono 43,67 mln PLN (w ramach bilateralnej ODA), co, mimo iż oznacza wzrost w stosunku do roku 2021 o ponad 30%¹³, nadal stanowi niski procent pomocy dwustronnej.

IDRC w ODA

Wojna w Ukrainie nasiliła dyskusję na temat wliczania kosztów wsparcia uchodźców (ang. *In-Direct Refugee Costs – IDRC*) do ODA, szczególnie w kontekście obaw o negatywny wpływ kryzysów uchodźczych na budżety pomocowe. Zgodnie z metodologią OECD niektóre z tych kosztów można zaliczać do ODA¹⁴ i – jak wykazano w ramach wstępnych danych za 2022 rok – już spowodowało to historyczny wzrost światowej pomocy, większy nawet od tego z 2016 roku, a nazywanego dotąd rekordowym ze względu na kryzys migracyjny z 2015 roku. W porównaniu w roku 2021 wzrost unijnej ODA wyniósł 19%, a największą kwotę (w wartościach bezwzględnych) na współpracę rozwojową przeznaczyły Niemcy, Wielka Brytania i Francja; z kolei wśród państw z największym wskaźnikiem ODA/DNB wyróżniły się Luksemburg, Szwecja oraz Norwegia (kolejno: 1%; 0,9%, 0,86%). Choć ostateczne dane nie są jeszcze opublikowane, to już wstępne pokazują, że nieuwzględnianie kosztów wsparcia uchodźców przełożyłoby się na spadek pomocy udzielanej przez największych donorów¹⁵. Warto też dodać, że w roku 2022 wskaźniki ODA względem roku 2021 nie zmieniły się znacząco w państwach, które częściowo zrezygnowały z wliczania kosztów pobytu uchodźców w ramach pomocy rozwojowej. Ponadto, co jest przedmiotem apeli wielu organizacji społecznych,

ODA powinna odpowiadać potrzebom zrównoważonego rozwoju, a więc zarówno reakcji humanitarnej względem kryzysów, jak ten w Ukrainie (uznawany za największy w Europie od czasu II wojny światowej), ale też wyzwaniom występującym równocześnie w innych miejscach na świecie¹⁶. Jednym z nich jest sytuacja w Rogu Afryki, w tym kryzys humanitarny w Etiopii, będącej przecież na liście państw priorytetowych *Polskiej Pomocy*.

O kosztach wsparcia uchodźców w kontekście pomocy rozwojowej w Polsce i wątpliwościach sektora pozarządowego dotyczących sztucznego „pompowania” pomocy rozwojowej pisała w ubiegłorocznym raporcie Grupy Zagranica Katarzyna Szeniawska, słusznie przewidując wzrost wolumenu pomocy wskutek zmian wprowadzonych w *Polskiej Pomocy*, a związanych z wojną w Ukrainie¹⁷. Wsparcie ukraińskich uchodźców w Polsce, w tym realizacja programu socjalnego i kosztów edukacji – łącznie 9,8 mld PLN jako koszty ODA – stanowiło znacząco większą kwotę niż cała ODA Polski w 2021 roku (3,8 mld PLN). Gdyby w danych z 2022 roku nie uwzględniono tego rodzaju pomocy, to wskaźnik ODA wyniósłby około 0,18% DNB, a całość pomocy wyniosłaby nieco ponad 5 mld PLN (w tym ok. 1 mld PLN to wsparcie projektów rozwojowych i humanitarnych dla Ukrainy). Wskaźnik byłby wyższy od wolumenu pomocy w poprzednich latach, ale nadal niski, jeśli chodzi o zapewnienie realizacji SDGs wybranych przez Polskę jako szczególnie istotne, w tym w odniesieniu do państw priorytetowych *Polskiej Pomocy*. W ocenie Grupy Zagranica bez wypracowania strategicznego planu dotyczącego wzrostu ODA, *Polska Pomoc* może wrócić do niskiego poziomu, utrzymanego w ostatnim 10-leciu na poziomie 0,14-0,15% DNB¹⁸.

Pomoc poza ODA

Postawa solidarności polskiego społeczeństwa od pierwszych godzin wywołanej rosyjską agresją wojny była doceniana i podziwiana w wielu miejscach na świecie. Podkreślano i dziękowano za nią również w Polsce¹⁹. Społeczna akcja pomocy od pierwszych dni wojny objęła pomoc żywnościową, medyczną, transportową oraz mieszkaniową; uruchamiano zbiórki pomocy finansowej i materialnej. W działania włączyły się osoby prywatne, przedstawiciele wielu firm, instytucji i organizacji. Wg różnych badań w pomoc ukraińskim uchodźcom zaangażowało się ok. 70-80% gospodarstw domowych, a prawie połowa Polaków ruszyła z pomocą osobiście²⁰. Ten pomocowy trend potwierdziły również wyniki badań „Polacy o pomocy rozwojowej”, do których przeprowadzenia powrócono po dwuletniej przerwie i do których dołączono część dotyczącą pomocy dla Ukrainy. Z badań wynika, że poziom poparcia polskiego społeczeństwa dla krajów słabiej rozwiniętych nadal utrzymuje się na dość wysokim poziomie (65% badanych uważa, że Polska powinna wspierać państwa słabiej rozwinięte). Zdaniem 71% badanych Polska powinna wspierać Ukrainę w czasie wojny. Argumentują

to przede wszystkim własnym bezpieczeństwem (56%), jak i moralnym obowiązkiem pomocy sąsiadowi (44%). Ponad połowa badanych uznała też, że pomaganie Ukraińcom będzie korzystne dla Polski „w dłuższej perspektywie”²¹.

Warto mieć na uwadze, że dynamika pomocy udzielanej przez Polaków swoim sąsiadom wynika m.in. z szeregu kontaktów i partnerskich relacji wypracowanych z obywatelami Ukrainy w ramach wdrażania różnego typu projektów pomocowych i humanitarnych, realizowanych przez różnych partnerów oraz finansowanych również z innych źródeł niż MSZ. Organizacje pozarządowe takie, jak: Polska Misja Medyczna, Polska Akcja Humanitarna, Caritas Polska, czy Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej były aktywne w Ukrainie już wcześniej, a wydarzenia z lutego 2022 jedynie wzmocniły ich działalność pomocową, w tym tę daleko wychodzącą poza współpracę z resortem dyplomacji. Co więcej, zaangażowanie sektora pozarządowego w pomoc uchodźcom z Ukrainy w dużej mierze odbywało się w poza finansowaniem w ramach ODA (lub w ogóle finansowaniem publicznym), a lista przykładów takich inicjatyw była bardzo długa. Fundacja Ocalenie prowadziła Centrum Pomocy Cudzoziemcom, uruchamiała świetlice dla dzieci z Ukrainy i organizowała bezpłatne kursy języka polskiego²²; Polskie Forum Migracyjne angażowało się w projekt kompleksowej pomocy dla osób dotkniętych wojną w Ukrainie, działając we współpracy z UNHCR, DRC, Fundacją dla Wolności, Fundacją Nasz Wybór. Fundacja Human Doc przeprowadziła projekt „Podstawy terapii PTSD – szkolenie dla psychologów” finansowany ze środków Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego²³. Znaczące środki na pomoc ukraińskim uchodźcom przekazały też (i kontynuują tę pomoc) – bezpośrednio lub w ramach współpracy z polskimi podmiotami – międzynarodowe organizacje pozarządowe takie, jak choćby Save the Children, International Rescue Committee, Care czy Mercy Corps.

Podsumowanie

Agresja Rosji na Ukrainę pokazała, że Polacy potrafią nieść pomoc społeczeństwom państw znajdujących się w kryzysie, ale też, jak bardzo sytuacja społeczno-polityczna na świecie może zdeterminować współpracę rozwojową. Trudno jednoznacznie przewidzieć rozwój wydarzeń w Ukrainie, ale w przyszłości będzie ona z pewnością potrzebować wsparcia w odbudowie wojennych zniszczeń. Zwiększonego wsparcia mogą również potrzebować inne kraje priorytetowe *Polskiej Pomocy*, w tym Mołdawia, która najpierw zmagająca się z dużą falą uchodźców z Ukrainy, a później stała się obiektem wzmożonych prób dywersji i wojny hybrydowej ze względu na znajdujące się pod rosyjską protekcją separatystyczne Nadnaddniestrze²⁴.

Należy się spodziewać, że sytuacja za wschodnią granicą Polski będzie mieć ogromny wpływ na współpracę rozwojową w najbliższych latach. Wojna nie powinna jednak spowodować ograniczania wsparcia dla wyzwani rozwojowych i humanitarnych

występujących w innych miejscach na świecie, szczególnie tych uznanych dla *Polskiej Pomocy* za priorytetowe. Będzie to kwestia kluczowa dla budowania wiarygodności i odpowiedzialności Polski jako partnera w światowym systemie współpracy rozwojowej, przede wszystkim wśród społeczeństw państw, wobec których zadeklarowano realizację działań na rzecz budowy bardziej zrównoważonego świata, bazującej na solidarności oraz sprawiedliwości²⁵.

Wraz z pierwszym przeglądem „Wieloletniego programu Współpracy rozwojowej 2021-2030”, który odbędzie się w roku 2024 tuż po publikacji rekomendacji Komitetu Pomocy Rozwojowej OECD z partnerskiego przeglądu polskiego systemu współpracy rozwojowej (co zapewne nastąpi w ostatnim kwartale 2023 roku), konieczne zdają się być między innymi:

- ▶ dyskusja nad włączaniem pomocy uchodźcom do ODA; wykres nr 1 pokazuje, jak wysokie wsparcie dla uchodźców zmieniło polską ODA; kraj przyjmujący może wliczać tego typu koszty do ODA tylko przez 12 miesięcy pobytu uchodźców, jednak trudna sytuacja w Ukrainie oraz prognozowane kryzysy migracyjne, jak również konieczność wypracowania polityki włączania migrantów w kraju goszczącym (nawet jeśli ma być to pobyt tymczasowy), wymuszają prace nad konkretnymi rozwiązaniami związanymi również z systemem współpracy rozwojowej;
- ▶ zwiększenie dynamiki prac nad dokumentami wskazującymi szczegółowe koncepcje współpracy z krajami priorytetowymi *Polskiej Pomocy*, w tym:
 - planowanymi i zapowiadanimi przez MSZ strategiami współpracy rozwojowej dla Gruzji i Mołdawii,
 - wieloletnim planem wsparcia dla Ukrainy (plan zabezpieczenia środków na wsparcie Ukrainy bez szkody dla innych partnerów),
 - koncepcją wspierania niezależnej opozycji na Białorusi, w tym ewaluacją flagowego projektu *Polskiej Pomocy*, czym jest wspieranie TV Biełsat,
 - analiza realizacji założeń polityki współpracy rozwojowej w stosunku do pozostałych krajów priorytetowych, a w przypadku krajów Afryki Subsaharyjskiej – rozbieżności planu działań rocznych z podziałem na poszczególnych partnerów,
- ▶ zwiększenie intensywności prac nad dokumentem strategiczno-operacyjnym dotyczącym edukacji globalnej w Polsce i roli, jaką powinien pełnić w niej program „Wolontariat – Polska Pomoc” (obecnie rozpatrywane jest przywrócenie jego funkcjonowania) ;

- ▶ dookreślenie roli partnerów *Polskiej Pomocy* i analiza efektywności obecnego systemu instytucjonalnego, w tym zwrócenie uwagi na przyczyny niskiego zainteresowania współpracą rozwojową ze strony członków polskiego parlamentu . W perspektywie nadchodzących w Polsce wyborów parlamentarnych ten ostatni element może mieć znaczenie szczególne, ponieważ pomoc rozwojowa jest już wykorzystywana w – niekoniecznie zgodnej z prawdą – narracji politycznej w kampanii wyborczej²⁶.

Bezprecedensowe wsparcie dla Ukrainy, poparte aktywnością różnych polskich instytucji i organizacji, daje też Polsce możliwość zabrania głosu w zagadnieniach związanych ze współpracą rozwojową na forum europejskim, w tym w budowaniu kompleksowego systemu współpracy rozwojowej, opartego na zobowiązaniach Agendy ONZ 2030, zorientowanego na świadome pomaganie w perspektywie długoterminowej i przemyślaną reakcją w sytuacji kryzysowej. Przedstawiając go warto korzystać z wiedzy i doświadczeń dotychczasowych partnerów, co może pozytywnie przełożyć się na wkład w rozwój idei TRIPLE NEXUS, czyli łączenia działań rozwojowych, humanitarnych oraz na rzecz budowania pokoju²⁷, która zdaje się być niezbędna, by zapobiec kolejnym zbrodniom przeciwko ludzkości²⁸. Może też zwiększyć szanse na wypełnienie nowej europejskiej deklaracji²⁹ w sprawie edukacji globalnej, która wyznacza wspólny kierunek działań do roku 2050. Te niewątpliwie będą ogromnym wyzwaniem nie tylko ze względu na mogący nastąpić, powodowany wojną i migracją, kryzys pomocowy, ale też ze względu na wzrost nastrojów nacjonalistycznych w Europie. W tych realiach dyskusja wokół kwestii uchodźczych – również w ramach ODA – będzie się nasilać, zarówno z powodów politycznych (wykorzystywanie kwestii migracji w kampaniach wyborczych), pragmatycznych (możliwość wliczania kosztów pomocy uchodźcom do ODA tylko przez pierwsze 12 miesięcy ich pobytu w kraju przyjmującym), ale przede wszystkim społecznych (prawa człowieka i jego godność).

AUTORKA:

Katarzyna Zalas-Kamińska – dr nauk społecznych, Zakład Badań nad Konfliktami i Przemocą Polityczną na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego, członkini Rady Programowej Współpracy Rozwojowej 2020-2024.

2

**EDUKACJA GLOBALNA
W POLSCE Z PERSPEKTYWY
ORGANIZACJI
POZARZĄDOWYCH.
WNIOSKI Z BADANIA
GRUPY ZAGRANICA**

Magdalena Kuleta-Hulboj

Wprowadzenie

Edukacja globalna w Polsce, podobnie jak w innych krajach dawnego bloku wschodniego, ma stosunkowo niedługą historię. Posiada jednak wartość uwagi osiągnięcia. Polska była jednym z pierwszych krajów w Europie, które włączyły zagadnienia z zakresu edukacji globalnej do podstawy programowej kształcenia ogólnego i tym samym uczyniły je obowiązkowym elementem nauczania w szkołach różnego szczebla. Zapoczątkowany w 2011 roku proces współpracy międzysektorowej trwa nadal, choć przeżywa swoje wzloty i upadki. Nauczyciele i nauczycielki do dziś z uznaniem wspominają działania szkoleniowe i networkingowe Ośrodka Rozwoju Edukacji, w tym szkolenia kaskadowe prowadzone we współpracy z Centrum Edukacji Obywatelskiej i utworzenie sieci wojewódzkich koordynatorów i koordynatorek edukacji globalnej, wyrażając jednocześnie żal z powodu zaprzestania ich organizacji.

Mimo iż w Polsce prowadzonych jest niewiele badań dotyczących edukacji globalnej, można odnaleźć w najnowszej literaturze przedmiotu sygnały alarmujące, że jej kondycja nie jest zadowalająca, a wręcz się pogarsza (zob. Aleksiak, Kuleta-Hulboj 2020; Inguaggiato 2022; Kuleta-Hulboj, Aleksiak 2022; Kuleta-Hulboj 2022). Wychodząc naprzeciw tym potrzebom poznawczym i chcąc dowiedzieć się więcej, Grupa Zagranica zleciła badania jakościowe poświęcone sytuacji edukacji globalnej w Polsce z punktu widzenia jednych z jej najważniejszych podmiotów, czyli organizacji pozarządowych.

Cele i założenia metodologiczne badań

Celem prezentowanych badań była, po pierwsze, diagnoza stanu edukacji globalnej w Polsce z perspektywy organizacji pozarządowych zajmujących się tą problematyką; po drugie, wypracowanie sugestii i rekomendacji pomocnych Ministerstwu Spraw Zagranicznych oraz innym zainteresowanym podmiotom przy tworzeniu strategii rozwoju edukacji globalnej w naszym kraju. Wypracowanie takiej strategii zostało zapisane w „Wieloletnim Programie Współpracy Rozwojowej na lata 2021-2030. Solidarność dla Rozwoju” (MSZ 2021). Zostało też zadeklarowane w, podpisanej przez Polskę, „Europejskiej deklaracji w sprawie edukacji globalnej do 2050”, tzw. „Deklaracji Dublińskiej” (GENE 2022).

Problem badawczy sformułowany został następująco: Jaka jest kondycja edukacji globalnej w Polsce i jakie są uwarunkowania tej sytuacji z perspektywy organizacji pozarządowych?

Wśród szczegółowych pytań badawczych znalazły się następujące:

- ▶ Jak osoby badane oceniają stan edukacji globalnej w Polsce?
- ▶ Jakie są ich zdaniem silne i słabe strony edukacji globalnej w Polsce?
- ▶ Jakie są według badanych szanse i zagrożenia stojące przed edukacją globalną? Jakie są ich źródła?

- ▶ Jakie są uwarunkowania silnych i słabych stron edukacji globalnej w Polsce?
- ▶ Co powinno się zmienić w odniesieniu do edukacji globalnej – na poziomie europejskim, krajowym, lokalnym, jednostkowym (konkretnej organizacji) – żeby się rozwijała? Jakie działania warto podjąć w Polsce?

Badania zostały zrealizowane w kwietniu i maju 2023 roku metodą indywidualnego wywiadu pogłębionego (ang.: IDI – *individual in-depth interview*), przeprowadzonego online lub bezpośrednio w budynku Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego (w zależności od dostępności i możliwości osób badanych). Wywiady trwały od 40 do 90 minut i były rejestrowane za pomocą dyktafonu lub programów Google Meet bądź MS Teams.

Do udziału w badaniu zaproszone zostały osoby reprezentujące różne organizacje pozarządowe zajmujące się edukacją globalną w Polsce (dobór celowy). Były to zarówno duże organizacje z kilkudziesięcioletnim już doświadczeniem w działalności edukacyjnej, jak i małe organizacje, które powstały kilka lat temu; organizacje z dużych i mniejszych miast, o różnym profilu działalności, np. pracujące głównie z nauczycielkami i nauczycielami, jak i takie, które kierują swe działania do dzieci i młodzieży lub koncentrują się na edukacji pozaszkolnej i pozaformalnej. Część z tych organizacji nadal realizuje inicjatywy z zakresu edukacji globalnej, które stanowią jeden z głównych obszarów ich działalności. Inne jej zaprzestały z powodu trudności z finansowaniem, dla jeszcze innych była i jest to działalność ważna, aczkolwiek poboczna. Nie wszystkie osoby zaproszone do badania mogły wziąć udział w projekcie; ostatecznie wywiady przeprowadzono z 10 respondentami i respondentkami. (Wszystkie wypowiedzi respondentów i respondentek cytowane są w brzmieniu oryginalnym).

Wszystkie badane osoby wyraziły zgodę na udział w projekcie badawczym, nagrywanie wywiadu i sporządzenie dokładnej transkrypcji. Narzędzia badawcze (dyspozycje do wywiadu) oraz analityczne (lista kodów i kategorii) zostały opracowane przez badaczkę – autorkę tekstu. Następnie zgromadzone dane zostały poddane anonimizacji (dane identyfikacyjne zostały zastąpione kodami lub usunięte) oraz jakościowej analizie tematycznej, której osiowe wątki wyznaczone były pytaniami badawczymi.

Wyniki badania

Kondycja edukacji globalnej w Polsce w opinii badanych

Obraz kondycji edukacji globalnej, jaki wyłania się z analizy zgromadzonych danych, jest pesymistyczny. Żadna z badanych osób nie oceniła jej pozytywnie. W najlepszym wypadku mówiono, że jest średnio lub niejednoznacznie:

- ▶ *Trudno jednoznacznie powiedzieć, kategorycznie, czy jest dobrze czy jest źle. Jest różnie, pod różnym kątem*

można to analizować. W takiej ogólnej ocenie mam wrażenie, że ta pozycja, znaczenie, widoczność edukacji globalnej jest mniejsza (ID 010);

- ▶ *Kondycja jest taka sobie. Zostali najwytrwalsi. Mocno kombinują, żeby zrobić edukację globalną (ID 007).*

Takie głosy stanowią jednak zdecydowaną mniejszość w zebranych materiale. Dominują negatywne oceny stanu edukacji globalnej, wskazujące na przykład na jej stagnację:

- ▶ *Jest trochę tak, że jest kilka osób zapalonych do tego tematu, ale to ani nie powiedziałabym, że to się rozszerza, ani że zwija (ID 006).*

Inni badani i badane wskazują na "regres i backlash i kryzys" (ID 001):

- ▶ *W przyszłym roku będzie 20 lat, jak pracuję w tym obszarze, to mam poczucie, że robimy dwa kroki do przodu i pięć do tyłu (ID 002).*

Najbardziej krytyczne osoby stwierdzają bez ogródek:

- ▶ *Jeżeli chodzi o poziom taki strukturalno-krajowy, mam na myśli działania rządu i wpływ tych działań na sektor organizacji pozarządowych i szkoły, to uważam, że jest to celowe i zamierzone niszczenie edukacji globalnej w Polsce (ID 008).*

Na ten negatywny obraz składają się różne czynniki o zróżnicowanym charakterze: od finansowania działań edukacyjnych i zaangażowania władz centralnych przez liczbę organizacji zajmujących się *stricto* edukacją globalną, zaangażowanie szkół i kadry pedagogicznej po świadomość społeczną na temat problematyki globalnej.

W celu wprowadzenia porządku i zachowania przejrzystości opisu czynniki te podzielone zostały na cztery kategorie, przypominające technikę analizy SWOT: silne i słabe strony edukacji globalnej (czynniki wewnętrzne) oraz szanse i zagrożenia (czynniki zewnętrzne). Trzeba w tym miejscu podkreślić, że podział ten ma charakter analityczny i nieco sztuczny, wszystkie, lub niemal wszystkie, czynniki są bowiem wzajemnie powiązane i nie zawsze da się je w realnym świecie łatwo wyodrębnić czy rozdzielić.

Słabości edukacji globalnej w Polsce w opinii badanych

Ponieważ respondenci w wywiadach kreślili pesymistyczny obraz kondycji edukacji globalnej w Polsce, opis wyników badania rozpocznę od tych negatywnych aspektów. Na wewnętrzne słabości edukacji globalnej w Polsce składają się, zdaniem badanych, zarówno czynniki odnoszące się do sektora pozarządowego, jak i systemu kształcenia i doskonalenia nauczycielek i nauczycieli oraz poziomu świadomości społecznej.

Włączenie tego ostatniego do czynników o charakterze wewnętrznym może budzić wątpliwości. Otóż większość badanych podkreślała, że rozpoznawalność i znajomość edukacji globalnej w społeczeństwie polskim – także wśród nauczycielek i nauczycieli czy w jednostkach samorządu terytorialnego – jest znikoma. Można uznać, że jest to poniekąd porażka dotychczasowych działań edukacyjnych, że mimo tylu lat pracy edukacja globalna nadal jest mało znana, słabo rozumiana, nawet samo pojęcie jest ciągle trudne do wytłumaczenia.

- ▶ *Ja myślę, że ona w ogóle nie jest rozpoznana w szerokim gronie. To nie chodzi o to, czy jest popularna, czy nie, jest wciąż nieznaną. Mimo, że już tyle lat istnieje. Jest oczywiście jakaś bańka, która się tym zajmuje i dla której to jest ważne. [...] Ale mam wrażenie, że na przestrzeni tych kilku lat, kiedy ja jestem w sektorze, za bardzo się to nie zmienia. Ta rozpoznawalność jest znikoma (ID 006).*
- ▶ *Świadomość społeczna cały czas jest niewielka, myślę że o edukacji globalnej jako o przedmiocie zainteresowania nadal niewiele osób wie. Być może trochę więcej słychać o poszczególnych zagadnieniach, do świadomości społecznej przenikają poszczególne elementy. Ale znowu – pytanie – jakie treści się utrwalają? Czy jakieś pojedyncze nagłaśniane wyzwania np. plastik, zmiana klimatu; nie wiem, czy Cele Zrównoważonego Rozwoju mimo kampanii są mocno rozpoznawalne. Brakuje ambasadorów tego tematu (ID 010).*

Niektóre osoby badane twierdziły, że pod tym względem znacznie łatwiej jest wyjaśnić, czym jest edukacja klimatyczna i to jest jej przewaga nad edukacją globalną:

- ▶ *To jest kolejna forma i próba adaptacji edukacji globalnej do tych czasów, w których my jesteśmy. I może ona być prostsza, po prostu edukacja klimatyczna jest łatwiejsza w zrozumieniu, już sama nazwa... no tłumaczenie kiedyś, co to jest edukacja globalna, to był kosmos, a teraz powiedzenie komuś, że to jest edukacja o klimacie, ma swoje plusy też, bo na przykład nie musimy się bawić w tłumaczenie... (ID 008).*

Jest to zresztą powiązane z kolejnym punktem na liście słabych stron edukacji globalnej, jakim jest, zdaniem niektórych osób, z którymi rozmawiałam, "rozmywająca się tożsamość" edukacji globalnej. Choć, co powinno cieszyć, tematy należące do tzw. problematyki globalnej stały się tematami publicznymi, społecznie ważnymi, weszły do głównego nurtu debaty, a nawet pojawiają się na Instagramie i YouTube³⁰, to jednocześnie są one zastępowane przez zyskujące na popularności inne nurty edukacji:

- ▶ *Mam wrażenie, że ta kondycja jest rozmyta. Z jednej strony mamy sytuację, w której faktycznie to są tematy kluczowe w debacie, bardzo ciekawe, natomiast jednocześnie mamy bardzo konkretny rozrost edukacji klimatycznej i edukacji uchodźczej, i nawet powrót edukacji antydyskryminacyjnej w pewnym sensie.*

One zabierają swoje działki. Jeśli chcemy szukać własnej tożsamości, to trudno nieraz przekonać do idei edukacji globalnej... [...] Kwestie klimatu i uchodźców zabrały uwagę.... Dobrze, że tak się stało, ale tożsamość edukacji globalnej rozmywa się w innych. Jeśli nie pilnujemy jej, to ona znika (ID 007).

Do tego dochodzi – jako przyczyna i skutek powyższych kłopotów – kurcząca się liczba organizacji pozarządowych nadal aktywnych w obszarze edukacji globalnej. Wiele rozmówców i rozmówczyń podkreślało na przykład dotkliwą nieobecność na mapie polskich organizacji pozarządowych Instytutu Globalnej Odpowiedzialności – instytucji doświadczonej, wyspecjalizowanej w tej problematyce i ze znaczącym dorobkiem, który częściowo gdzieś przepadł. Coraz więcej organizacji zmienia profil działalności, zaczyna zajmować się czymś innym:

- ▶ *Jeśli chodzi o ogłęd innych organizacji pozarządowych, tego środowiska, to mam poczucie – trudno mi to stwierdzić, czy to kwestia ostatnich 5 lat, może w jakiejś dłuższej perspektywie czasowej – zatraciliśmy różnorodność organizacji zajmujących się tą tematyką. Jest mniej organizacji, które zajmują się edukacją globalną, tworzą materiały, albo przynajmniej są widoczne, niż jeszcze 10 lat temu. [...] Wydaje mi się, że jest też trochę mniej aktywnych lokalnych organizacji (ID 010).*

Jest to związane przede wszystkim z trudnościami z finansowaniem działań i brakiem przychylności władz oświatowych, co czym szerzej piszę w dalszych częściach tekstu. Nawet jeśli organizacja nadal koncentruje się na działaniach z zakresu edukacji globalnej, to ich skala jest mniejsza, a jakość bywa niższa:

- ▶ *Nie da się wypaść dobrze, jak się to robi od czasu do czasu, w jakichś fikołkach łączenia wolontariatu z pracą płatną, czasem niepłatną. Ludzie, którzy się tym próbują zajmować, często się wypalają. Bo to bardzo nie sprzyjające komfortowi pracy otoczenie. A ten komfort jest nie po to, żeby nam było miło, ale po to, żebyśmy w ramach tej pracy poprawiali jakość, rezultaty, wchodzili na inny poziom projektowy. [...] Jest wiele organizacji, które miały jako priorytet edukację globalną i w międzyczasie upadły (ID 005).*

Niektórzy odchodzą z sektora pozarządowego i zajmowania się edukacją globalną z powodów ekonomicznych, ale ich miejsce nie jest zajmowane przez młodsze pokolenie:

- ▶ *Ale znam osoby, które przeszły do sektora prywatnego, bo z czegoś trzeba żyć. Chleb trzeba kupić, za mieszkanie zapłacić. I takie rzeczy się zdarzają. To jest przykre, że tak się dzieje, ale nie ma się co dziwić. [...] Ale pytanie jest takie, jak my będziemy kształcić nowe osoby, które będą to robić, trochę ich nie widzę, nie widzę nowych osób w sektorze. My [...] jesteśmy w jednym wieku w okolicach 40-tki do 50-tki. Roczniki najpóźniej '84, '85, ale młodszych nie widzę. To mnie*

bardziej martwi. Do organizacji raczej nie przychodzą młodsze osoby pracować, a jak przychodzą, to jednak ta zmienność jest duża (ID 002).

Niektóre badane osoby wskazywały również, że ich zdaniem brakuje w środowisku pozarządowym dyskusji koncepcyjnych, merytorycznych, ideowych, że zbyt mało jest prób takiego skonceptualizowania problematyki globalnej, która uwzględniałaby odmienną doświadczeń Europy Środkowo-Wschodniej od krajów Europy Zachodniej (por. Kuleta-Hulboj 2020):

- ▶ *Myślę, że tu jest dużo pracy przed nami i tu bym sobie życzyła silnej współpracy regionalnej i też takiego głosu silniejszego regionu w różnych tych kwestiach globalnych (ID 006).*

Brak wiedzy i świadomości na temat edukacji globalnej zdaniem badanych dotyczy również nauczycieli i nauczycielek. W procesie kształcenia i doskonalenia zawodowego właściwie nie otrzymują one ani wiedzy, ani narzędzi pozwalających podejmować tę problematykę w szkołach i dyskusjach z młodymi ludźmi. Nadal na studiach pedagogicznych edukacja globalna traktowana jest jako nieważna ciekawostka – zatem ktoś, kto chciałby dowiedzieć się czegoś więcej na ten temat, sam musi o to zadbać, zaważać, wyszukiwać:

- ▶ *I nauczycielki też nie mają narzędzi. Są osoby, które są bardzo zaangażowane, biorą udział w różnych programach, prowadzą lokalne grupy Amnesty International, programy Centrum Edukacji Obywatelskiej. Natomiast to często są osoby, które, po pierwsze, mają dużo energii, po drugie, same zdobywają wiedzę. To nie jest wiedza, którą nauczycielka każda sama dostaje czy jest to też jakoś bardzo wspierane (ID 003).*

Ważną słabością, choć zwraca na to uwagę tylko jedna osoba, jest niedostatek możliwości wymiany wiedzy i bezpośrednich kontaktów z krajami globalnego Południa:

- ▶ *Jak mamy budować narracje o Afryce, jak nikt tam nie był? [...] Jak dla mnie jest za mało wymiany wiedzy i kontaktów bezpośrednich z samym globalnym Południem, które często jest traktowane – mimo dobrych chęci – przedmiotowo. Nie mamy bezpośrednich kontaktów, w nasze projekty nie włączamy osób z tego regionu. Jak się ma mikro projekt, to nie ma się szans zaprosić kogoś z Ameryki Pół. lub Afryki. To zbyt dużo kosztuje. Rzadko jest możliwość dawania głosu w tych projektach osobom, których to dotyczy (ID 005).*

Jest to spowodowane również trudnościami z finansowaniem działań organizacji pozarządowych, których skutkiem bywa reprodukcja eurocentrycznych schematów myślowych i dominujących zachodnich modeli edukacji globalnej.

Zagrożenia dla edukacji globalnej w Polsce

Wśród respondentów i respondentek najczęściej emocji wzbudziły czynniki o charakterze zewnętrznym, w tym przede wszystkim zagrożenia, postrzegane jako jedno z głównych przyczyn kryzysu edukacji globalnej, a także jej wewnętrznych słabości.

Na pierwszy plan zdecydowanie wysuwają się problemy związane z pozyskiwaniem przez organizacje pozarządowe funduszy na działania z zakresu edukacji globalnej. Wszystkie badane osoby mówią o tym sporo, podkreślając, że jest to jedna z głównych bezpośrednich przyczyn kryzysu, w jakim znalazła się edukacja globalna:

- ▶ *Natrafiamy na problemy, finansowania jest coraz mniej lub nie ma wcale. Wynika to z kilku przyczyn [...]. Po pierwsze, rozdrabnianie finansowania. Przez ostatnie 10 lat obserwuję zmniejszenie środków na edukację globalną [...]. Środki na edukację globalną nie rosną, a wręcz maleją. Były lata, gdy konkurs na EG ogłaszano we wrześniu lub sierpniu, musiało to przejść procedurę oceny, były przeprowadzane w wersji "kartka". [...] efektywność, gdy konkurs rozstrzygany jest we wrześniu, a pieniądze się dostaje w listopadzie i trzeba je wydać do końca grudnia, jest bardzo mocno dyskusyjna. To jest tylko możliwe, żeby zachować jakiś sens, gdy pieniądze trafiają do organizacji, która działania tak czy inaczej prowadzi, wyłoży swoje środki, a potem sfinansuje sobie, jeśli pozyska dotację z MSZ. Trzecia opcja, dla mnie bardzo kontrowersyjna, taka sytuacja miała miejsce, konkurs ogłoszono, przeprowadzono, komisja pracę odbyła, w dniu, gdy miały się ukazać wyniki, pojawił się komunikat, że minister anulował z jakichś tam powodów. Tych powodów nam nigdy sensownie nie wyjaśniono. [...] Przez wiele lat uzupełnieniem były konkursy, które przeprowadzały inne organizacje. To było w ramach regrantingu MSZ. I tego też na chwilę obecną nie ma. [...] Nie mamy w Polsce narzędzi do prowadzenia edukacji globalnej. [...] Brak finansowania i przewidywalności tych konkursów to jest główna bariera. 90% problemów z mojego punktu widzenia (ID 005).*
- ▶ *A propos kondycji – środki wybijają się na pierwszy plan, coraz trudniej jest o środki na edukację globalną. Nie tylko, jeśli chodzi o ministerialne, ale też te środki z UE, bo też struktura finansowania trochę się zmieniła" (ID 010).*
- ▶ *"Na najbliższą przyszłość – to już się zmienia przez ostatnie 3-4 lata i dlatego edukacja globalna jest w kryzysie – barierą jest to, że edukacja globalna była głównie zakorzeniona w trzecim sektorze, a on nie ma możliwości finansowania jej działań. To najbardziej widać w kontekście mniejszej liczby finansowanych projektów, mniej się dzieje, mniejsza widoczność. [...] To jest wątek najszybciej odczuwalny, też w kontekście odpływu osób (ID 001).*

Niepewność finansowa, nieprzewidywalność konkursów MSZ, które są ogłaszane nieregularnie lub nierozstrzygane w ostatnim momencie, malejące środki na działalność zmuszają organizacje do szukania

funduszy za granicą. Wśród potencjalnych źródeł finansowania wymieniane są przede wszystkim Fundusze Norweskie oraz konkursy unijne. Nie jest to jednak rozwiązanie łatwe i dostępne dla wszystkich organizacji. Na zdobycie środków w tych konkursach nie mają szans organizacje z niewielkim doświadczeniem, małe, nie potrafiące lub nie posiadające wystarczających zasobów, by napisać nieco bardziej skomplikowane wnioski:

- ▶ *My próbowałyśmy na inne fundusze napisać, na inne granty, ale my się rozbijamy o to, że my naprawdę mamy bardzo niskie capacity. Takie organizacyjne, to znaczy, że my jesteśmy wszystkim fundacji, i w momencie, kiedy ja na przykład zobaczyłam ostatnio, jak wygląda wniosek na Aktywnych Obywateli, to [...] powiedziałam, że nawet tego nie tknę. Naprawdę, tam było 15 załączników. Myślałam, że po prostu zwariowali, jak można przygotować taki program, gdzie do napisania grantu jest potrzebny zespół ludzi. My nie mamy tego zespołu (ID 005).*

O funduszach unijnych, skierowanych do ogromnych, międzynarodowych konsorcjów organizacji pozarządowych, osoby z dużym doświadczeniem w aplikowaniu i zarządzaniu projektami mówią w sposób następujący:

- ▶ *Są jeszcze opcje europejskie, ale to są wnioski pisane po angielsku, wymagane duże konsorcja, trudność dla polskich organizacji, duże budżety. Pytanie, czy będziesz potrafiła jako organizacja sobie z tym budżetem poradzić, bo masz wkład własny, transze, które są opóźnione i musisz zakładać pieniądze na wydatki. Musisz być profesjonalną organizacją, która pracuje z partnerami zagranicznymi, ma audyty itd. Takich organizacji w Polsce jest nie więcej niż 20, a może nawet mniej (ID 001).*
- ▶ *Także na tym poziomie europejskim można zaobserwować, że utrwała się grupa stałych graczy i w ramach środków są uruchamiane ścieżki regrantingu umożliwiające mniejszym organizacjom ubieganie się o środki, na poziomie lokalnym, ale jest to dużo trudniejsze, także żeby liderować takim konsorcjum. Wejście w rolę partnera zaczyna być trudnym krokiem, nie mówiąc o prowadzeniu takiego konsorcjum. Co przekłada się na jakość projektów. Konsorcja, które mają po 20 organizacji, stają się trudno zarządzalne, mniejsza jest jakościowa przestrzeń do pracy nad poszczególnymi zagadnieniami. Nie jest to niemożliwe, ale trudniejsze (ID 010).*

W takiej sytuacji organizacje w Polsce zajmujące się edukacją globalną próbują jakoś sobie radzić. Część, o czym już była mowa, przekierowuje swą działalność na inne obszary, inne upadają. Część z tych, które nadal trwają, stara się pozyskiwać fundusze ze źródeł zainteresowanych nie tyle edukacją globalną sensu stricto, ile znacznie ogólniejszymi kwestiami:

- ▶ *Staramy się uzupełniać te luki, starać się o inne fundusze regionalne np. Fundusz Wyszehradzki, częściowo Fundusze Norweskie. To są fundusze mające*

na celu szerokie działania społeczne, edukacja globalna jest tylko jednym z tematów, które one mogą finansować, i nie jest jakimś wielkim priorytetem. Szanse, że te środki się pozyska, są, ale nie bardzo duże. Plus one są też na bardzo sprofilowane działania – nie dotyczące edukacji globalnej, ale dotyczące jakiejś części edukacji globalnej, która jest ważna dla Norwegów np. zrównoważonego rozwoju. To jest kombinowanie, jak koń pod górkę, żeby coś zrobić, żeby temat nie porzucić. Nie ma w tym ani systemowości, ani stałości, ani podstawowego poczucia bezpieczeństwa i komfortu, że ja wiem, że jak skończę z sukcesem ten projekt, to będę mogła w przyszłym roku starać się go kontynuować. Tego absolutnie nie ma (ID 005).

Wśród problemów, z którymi musi się mierzyć edukacja globalna w Polsce, ważne miejsce zajmuje również kwestia reformy edukacji, a dokładniej – obowiązującej od roku 2017 podstawy programowej, w której edukacji globalnej w zasadzie nie ma:

- ▶ *Trudno wymagać od nauczycieli, żeby tego mieli uczyć, jeśli to nie jest celem podstawy programowej (ID 004).*
- ▶ *Wiele działań organizacji pozarządowych polegało na kształceniu nauczycieli, współpracy z akademikami, na promowaniu tych tematów, tworzeniu gotowych materiałów, żeby ułatwiać edukatorom i edukatorom pracę, wykorzystanie gotowych scenariuszy, ciekawych materiałów, na różne przedmioty. Ale żeby nauczycielki i nauczyciele mogli z nich korzystać, musi się to znajdować w podstawie programowej. A ta reforma wycięła edukację globalną. Zawsze narzekaliśmy, że tych treści jest niewystarczająco dużo, ale po reformie jest ich jeszcze mniej. Więc nauczycielom, nawet tym, którzy uważają temat za ważny i potrzebny i chcą te treści przekazywać, coraz trudniej je podpiąć pod jakiś punkt podstawy programowej. A jak wiemy, program kształcenia jest tak napięty, że trudno oczekiwać od nauczyciela, że będzie robił coś ekstra (ID 009).*

W wywiadach znaczne emocje wywoływał także kolejny wątek trudności stających na drodze edukacji globalnej, czyli panujący od kilku lat niesprzyjający klimat polityczny i uznanie edukacji globalnej za kontrowersyjną i "polityczną" (por. też Kuleta-Hulboj, Kielak 2021). Mówiły o tym niemal wszystkie osoby, z którymi rozmawiałam:

- ▶ *Edukacja globalna przestała być tematem, który przechodzi, ale zapala czerwoną albo żółtą lampkę. Bo cały czas jest dyskusja o polityczności (ID 001).*
- ▶ *W kontekście tych tematów przewija się hasło 'polityczności', że są to tematy polityczne, więc ich nie należy ruszać (ID 003).*

Traktowanie edukacji globalnej jako kontrowersyjnej czy wywrotowej, zagrażającej polskim wartościom, powoduje, że nauczycielki i nauczyciele z coraz większymi trudnościami i obawami uczestniczą w projektach organizacji pozarządowych:

- ▶ *Nauczyciele spotykają się z jakąś niechęcią, albo wręcz wprost zabronieniem zajmowania się tą tematyką ze strony dyrekcji. W ten sposób jest to czasem postrzegane przez pozostałych członków rady pedagogicznej, jeśli nie mieli styczności z tą tematyką, to mają obawy, żeby się tym zajmować, żeby nie podpaść dyrekcji. Bardzo różne były sytuacje, związane z jakimiś reakcjami rodziców (ID 010).*

Niektórzy rezygnują z udziału niejako prewencyjnie, w obawie przed krytyką czy nieprzyjemnościami ze strony władz lokalnych, kuratorium czy rodziców swoich uczniów i uczennic:

- ▶ *Mam poczucie, że nawet z tą podstawą programową można by wiele zrobić, gdyby nie była taka atmosfera wszechobecna, że ktoś doniesie za to, że komuś się to nie spodoba. To pozwala wycofać się do bezpiecznych pozycji. I się nie dziwię tym nauczycielom (ID 007).*

Inni starają się działać subwersyjnie, w ukryciu, partyzancko: unikając słów potencjalnie niebezpiecznych, szukając wszelkich możliwości włączenia problematyki globalnej do programu, do swoich zajęć (zob. też Aleksiak, Kuleta-Hulboj, Zielińska, w druku):

- ▶ *Jest też kwestia narracyjna, szukanie wytrychu, jeśli dyrekcja nie jest sprzyjająca, to nauczycielki robią projekt tylko na lekcjach języka angielskiego. I mówią, że to program o fotografii [albo czymś innym – MKH]. Szukanie sposobów wykiwania systemu i osób, które mogłyby się przyczepić. My też poszliśmy tą drogą. [...] Wszystko jakby ukryte, nazwane w sposób... nie po to, by oszukać, ale by pozwolić nauczycielom wejść i żeby mogli wysłać link do naszego programu dyrekcji, żeby dyrekcja się nie bała, nie mogła się dopatrzyć niczego podejrzanego. Jak o tym mówić, by wciąż mówić, bo to ważne (ID 003).*

Taka atmosfera (podejrzliwości, zagrożenia, strachu) niezwykle utrudnia organizacjom pozarządowym długofalową, pogłębioną współpracę ze szkołami i rozwijanie w nich edukacji globalnej:

- ▶ *Przez te lata, gdy zajmowałam się edukacją globalną, zobaczyłam, że to nie są ważne kwestie w edukacji formalnej, to nie jest coś, z czego można się rozliczyć. Pochwalić się też za bardzo nie ma czym, bo to jest jednak kontrowersyjne, bo ktoś może mieć pretensje, bo organizacja pojawiła się na słynnej liście kurator Nowak, więc z tego powodu jest nam trudno jako organizacji być w szkołach (ID 001)*
- ▶ *Zdarzały nam się sytuacje, że szkoła rezygnowała z zaangażowania się w projekt intensywny, bo dyrekcja się obawiała, np. kazała mieć rekomendację kuratorium [...], więc prewencyjnie nieraz zdarzają się szkoły, które rezygnują. Albo nauczyciele mówią nam o problemach, często na ich determinacji jest to realizowane (ID 007).*

Działanie wbrew trudnościami i "na determinacji" wypala i wiele kosztuje, zarówno nauczycielki

i nauczycieli, jak i NGOsy. Utrudnia też poszerzanie grona osób zainteresowanych edukacją globalną:

- ▶ *Mamy cały czas te same nauczycielki, te same szkoły, które pojawiają się na różnych wydarzeniach, konferencjach, te same, które się zgłaszają do organizacji Tygodnia Edukacji Globalnej – różne placówki oświatowe, też bibliotekarki. Ze względu na to, że temat jest kontrowersyjny, czyli dotyczy świata, węgla, migracji, różnorodności, podważania status quo, to jest kontrowersyjne, to ta baza tych osób się nie rozszerza. Nadal jest to działanie niszowe, wkładanie stopy w drzwi (ID 002).*

Trudna sytuacja edukacji globalnej w szkole wynika nie tylko z braku obecności tej tematyki w podstawie programowej i niechęci władz, ale również z ogólnej trudnej sytuacji panującej w polskich szkołach. Osoby badane podkreślają nieudane strajki z roku 2019, które pogorszyły atmosferę w szkołach, braki kadrowe spowodowane odchodzeniem kolejnych nauczycieli i nauczycielek z zawodu, przepracowanie, biurokratyzację, brak wsparcia w różnych wymiarach, częste zmiany programowe, wzrost liczby dzieci uchodźczych z Ukrainy – to wszystko owocuje ogromnym przeciążeniem i niechęcią do podejmowania kolejnych, nadprogramowych przecież działań:

- ▶ *Dochodzi problem, że bardzo dużo nauczycieli odchodzi z zawodu, są wakaty, zwłaszcza w małych miejscowościach, nauczyciele uczą w różnych szkołach, żeby złapać pełny etat, uczą przedmiotów, do których nie są przygotowani. To są problemy powszechnie znane, ale słyszymy to i my: są przerazeni biurokratyzacją, proszą nas o mnóstwo papierów, o każdą zgodę, wyjaśnienie, o co w nim chodzi, co się będzie działo, o pisanie oświadczeń, że my wszystko pokryjemy, bo tylko pod takim warunkiem, że szkoła nie będzie musiała nic zapłacić. To są problemy, które bardzo stopują nauczycielki (ID 003).*
- ▶ *Teraz widzę wypalenie w polskich szkołach, jeśli chodzi o ten temat. Wchodzą w niego tylko pasjonaci. Nie wynika to z braku chęci i zainteresowania, ale pokłósię sytuacji w polskich szkołach, kadry brakuje, nauczyciele robią na 1,5 albo 2 etaty, nie mają wsparcia, podstawy programowe się zmieniają, wchodzą treści, które są zaprzeczeniem edukacji globalnej. Wzrastająca liczba dzieci uchodźczych, które wymagają specjalnej uwagi, co się świetnie łączy z tematyką edukacji globalnej, ale przeciążenia powodują, że tylko grupa nauczycieli fascynatów jest w stanie się jeszcze chcieć dokształcać w tym kierunku (ID 005).*

Silne strony i szanse na rozwój edukacji globalnej w Polsce

Mimo, iż obraz edukacji globalnej w Polsce zdaniem badanych maluje się głównie w ciemnych barwach, można w nim dostrzec również iskierki nadziei. Mowa tu o mocnych stronach edukacji globalnej, wiążących się przede wszystkim z ludźmi, ich wiedzą, doświadczeniem, zaangażowaniem

i determinacją oraz wypracowanymi przez nich formalnymi i nieformalnymi powiązaniem, a także materiałami edukacyjnymi.

Respondenci i respondentki podkreślają, że ogromną siłą edukacji globalnej w Polsce są właśnie ludzie (w środowisku pozarządowym, szkolnym, akademickim), „silna grupa ekspertów i ekspertek” (ID 002), „rzesza świetnych trenerów, trenerek” (ID 008), chętni do rozwoju nauczyciele i nauczycielki, którzy „sobie tę przestrzeń wyrывают, żeby się rozwijać nieustannie” i „zajmować się aktualnymi tematami i edukacją globalną” (ID 003):

- ▶ *Ludzie są bardzo mocną stroną. To, że mamy specjalistów, którzy potrafią z jednej strony wyłapać wątki edukacji globalnej i są jednocześnie specjalistami w poszczególnych dziedzinach, które składają się na edukację globalną, to jest bardzo duży zasób. [...] Nauczyciele też są tym zasobem, bo wola, chęć działania jest. [...] Po stronie nauczycieli jest gotowość, by poruszać nowe tematy, zmieniać sposób uczenia. Jestem w bańce, z takimi nauczycielami mam do czynienia, ale jeżdżę też po szkołach, i nie zdarzyłoby się szkoła, gdzie nie ma nauczycieli napaleńców. Jeśli jest jeden lider, który jest w stanie popchnąć resztę, to ten potencjał jeszcze jest (ID 004).*

Zarówno dzięki pojedynczym zaangażowanym jednostkom, jak tworzonemu przez nie grupom samorzecznym czy organizacjom, „które cały czas w tym są” i starają się wplatać wątki globalne w swoją działalność zawodową, edukacja globalna „się nie poddaje, trwa w oporze” (ID 002). Ważnym zasobem strukturalnym i organizacyjnym jest kilka nadal istniejących dużych, wyspecjalizowanych organizacji pozarządowych, a także zrzeszająca je Grupa Zagranica i działająca w jej ramach grupa robocza do spraw edukacji globalnej: „To na pewno pomaga gdzieś tam podtrzymać ten płomień” (ID 006). Ktoś inny dodaje: Grupa Zagranica „stanowi pewną siłę, pewną całość, moc” (ID 008).

- ▶ *To jest bardzo duża siła, jeśli mówimy o mocnych stronach, to są ludzie, i to są właśnie te organizacje. Cały czas bardzo duża motywacja, zakładam, że wewnętrzna. Poczucie misji i działania w tym obszarze” (ID 010).*

Być może właśnie dzięki poczuciu misji część organizacji działa nadal, mimo niesprzyjających warunków zewnętrznych. I mimo iż niekoniecznie realizują aktualnie projekty z zakresu edukacji globalnej, to cały czas próbują wplatać gdzieś jej tematy i wartości:

- ▶ *Staramy się co roku włączać takie tematy przekrojowo, takie myślenie w realizację działań przez organizacje, z którymi współpracujemy, czy edukować w tym zakresie nawet myśląc o organizacji wydarzeń czy codziennej pracy organizacji. [...] Nawet nie realizując projektów edukacji globalnej zawsze staramy się pewne postawy i wartości włączać w finansowane przez nas działania (ID 009).*

”

**W PRZYSZŁYM ROKU
MINIE 20 LAT,
ODKĄD PRACUJĘ W OBSZARZE
EDUKACJI GLOBALNEJ.
Z PERSPEKTYWY
CZASU MAM POCZUCIE, ŻE**

**ROBIMY
DWA KROKI
DO PRZODU
I PIĘĆ DO TYŁU.**

osoba udzielająca wywiad

- ▶ *Nie prowadzimy programów, które dotyczyłyby stricte edukacją globalną albo miałyby ją wpisaną explicite. Edukacja globalna przewija się przez większość naszych programów i w ideach i wartościach, które przekazujemy szkołom, na których nam zależy. Żeby to były szkoły wspierające rozumienie współczesnego świata. Nawet jeśli edukacja globalna wprost nie wybrzmiewa, ale... to jest nam bardzo bliska idea (ID 005).*

Kolejnym zasobem edukacji globalnej w Polsce są wypracowane przez ludzi i organizacje pozarządowe różnorodne formy pracy i metody edukacyjne, trafiające do różnych grup odbiorców i zaspokajające ich zróżnicowane potrzeby:

- ▶ *Bo to jest bardzo zróżnicowane, był też taki moment, że organizacje się specjalizowały w różnych podejściach, metodach. Jedne były bardziej progresywne, krytyczne, drugie dawały bardziej mainstreamowe materiały docierające do szerszej grupy. [...] Takie wątki pokazują różnorodność metod i podejść. I to jest też tak, że daję przestrzeń znacznie większej grupie, żeby znaleźć coś dla siebie. Sama zawsze powtarzam, że można wybrać jakiś kawałek z edukacji globalnej i się w nim specjalizować. [...] Różne metody pozwalające dotrzeć do różnych grup. [...] To jest o tej różnorodności i o tym, że się w tym bardzo odnajdujemy. Mocna strona edukacji globalnej, która daje nadzieję (ID 001).*

Moi rozmówcy i rozmówczynie wielokrotnie podkreślali również bogactwo "świeżych, wartościowych materiałów" (ID 009), dzięki którym nie trzeba niczego tworzyć od podstaw:

- ▶ *Cały czas istnieją materiały, które już zostały wypracowane. Fantastyczną robotę robi PAH i CEO, i kilka mocno sprofilowanych w tym temacie dużych organizacji. Dostęp do materiałów jest (ID 004)".*
- ▶ *Myszę, że materiałów samych jest bogactwo. [...] Jak się ma już taką mapę, jaka organizacja i co robi i gdzie można tego szukać, to ja nie mam poczucia, że brakuje mi jakoś szczególnie materiałów (ID 006).*

Rodzi się pytanie, na jak długo te zasoby wystarczą, jeśli edukacja globalna nie doczeka się wsparcia systemowego z góry lub z zewnątrz? Tym bardziej, że w przeprowadzonych wywiadach to wsparcie nie wybrzmiewa szczególnie mocno. Wśród czynników zewnętrznych, które mogłyby wspierać rozwój edukacji globalnej i poprawić jej kondycję w Polsce, osoby badane wskazują głównie na utrzymujące się cały czas zainteresowanie tą problematyką wśród młodzieży i części grona nauczycielskiego – są to tematy aktualne, nierzadko z pierwszych stron gazet i nagłówków portali internetowych, dotyczące realnego życia każdej i każdego z nas:

- ▶ *Mamy pod tym względem fajne okoliczności, że to są ważne społecznie tematy (ID 007).*
- ▶ *Zainteresowanie jest. To jest też kwestia tematów, które poruszamy. Czy kwestia rodzaju wsparcia które oferujemy. Mam poczucie, że to zainteresowanie jest*

obecne. I myślę, że ono może wynikać z tego, że sama młodzież jest inicjatorem, motorem, motywatorem dla nauczycieli, bo zawsze na etapie rekrutacji 'dlaczego się zdecydowali wziąć udział w programie?' często jest wskazywana młodzież jako powód (ID 010).

Młodzież z innym sposobem myślenia i odmiennym bagażem doświadczeń, jest dla niektórych z moich rozmówców i rozmówczyń nadzieją na jakościową zmianę, choć może to być trudne do zaakceptowania dla części sektora pozarządowego:

- ▶ *To, czego nie doceniamy w edukacji globalnej, to powstanie nieformalnych ruchów młodych ludzi, którzy są bardzo świadomi globalnych zależności. Myszę o ruchach klimatycznych, ale nie tylko. To jest jakiś efekt [naszej pracy – MKH], nie mogę powiedzieć, że to dzięki nam, ale... Zapraszają mnie do współpracy grupy klimatyczne i jestem starszą siostrą, starszą o dekadę do dwóch [...] Niejako na naszych oczach rodzi się coś nowego, całkiem odmiennego od dotychczasowych form i sposobów działania sektora pozarządowego, co dotyka problematyki perspektywy globalnych współzależności: to poszło zupełnie w drugą stronę. Aż do wątków nieposłuszeństwa obywatelskiego. Że to są te przestrzenie, gdzie tematy globalne interesują, dla których te wartości są istotne. I są istotne na innych poziomach. Ruchy społeczne, grupy nieformalne zajmujące się klimatem – równość to nie tylko hasło na sztandarze, ale same konstruują się w taki sposób, że budują kręgi holokracji. Nikt nie będzie wiedzy transferował, nie ma hierarchii. Oczywiście potykając się, kłócąc, konfliktując, ale młode pokolenia uczą się wątków, które są w sercu edukacji globalnej: jak podejmować decyzje, jak argumentować, jak być globalnym obywatelem i jak brać odpowiedzialność za przekroczenie granicy prawa, bo postanowiłam zmanifestować swoje poglądy. Edukacja globalna sprzed 5-10 lat jest w dużym kryzysie, ale pojawia się nowa wersja edukacji globalnej, której sobie nie nazwaliśmy i nie mam przekonania, czy wszyscy jesteście na to gotowi (ID 001).*

Propozycje zmian

Co powinno się zmienić w odniesieniu do edukacji globalnej – na poziomie europejskim, krajowym, lokalnym, jednostkowym (konkretnej organizacji) – żeby się rozwijała? Jakie działania warto podjąć w Polsce? Osoby badane dość zgodnie wskazują na kilka podstawowych, pilnych spraw w najważniejszych obszarach.

Po pierwsze, i co do tego panuje w zasadzie konsensus, konieczne jest regularne, przewidywalne i zwiększone finansowanie działań z zakresu edukacji globalnej. To jest w zasadzie warunek minimalny, by edukacja globalna przetrwała:

- ▶ *Jeśli miałabym coś zmienić, to choćby powrót do tego co było kilka lat temu – stabilnego kalendarza realizowania konkursu, od którego Ministerstwo [Spraw Zagranicznych] odeszło (ID 005).*

Po drugie, zdaniem badanych potrzebne są zmiany w podstawie programowej, by edukacja globalna znów zagościła w polskich szkołach jako obowiązkowy wymiar kształcenia. Ale nie jako odrębny przedmiot, tylko jako treści i wartości przekrojowe, obecne w programach różnych przedmiotów:

- ▶ *To się musi odbywać na poziomie edukacji pozaformalnej i nieformalnej, czyli przez osmozę wchodzić do katalogu zachowań, mózgu i świadomości. To można robić tylko treściami przekrojowymi (ID 002).*

Modyfikacje podstawy programowej powinny być dokonywane w sposób partycypacyjny, w ramach poważnie traktowanych konsultacji międzysektorowych, w których dyskutowano by nie tylko o treściach, ale także celach i metodach edukacji. Powrót edukacji globalnej do podstawy programowej nie jest jednak możliwy bez:

- ▶ *Odchudzenia wymogów, dania swobody nauczycielce, że nie musi zrealizować podręcznika, że wymagania do egzaminu nie są takie, że ich nie zmieści w jednym roku, żeby była przestrzeń na zajmowanie się tematami, które dla niej są ważne i istotne (ID 003).*

oraz większej autonomii szkoły i kadry pedagogicznej. Jedna z badanych podsumowuje te minimalne wymagane zmiany następująco:

- ▶ *Dopóki nie wróci konkurs i finansowanie organizacji pozarządowych w pełnej formie, dopóki PiS nie zlikwiduje listy organizacji, które są niemile widziane i są wyłączone z możliwości wchodzenia do szkół. [...] Póki podstawa programowa nie stanie się dokumentem, nad którym się pracuje właśnie na przykład w ramach procesu międzysektorowego i sektor pozarządowy nie zostanie włączony, dla mnie podpisywanie deklaracji [Deklaracji Dublińskiej - MKH] jest tylko i wyłącznie działaniem, które ma wprowadzić może jakiś pewien zamęt albo doprowadzić do tego, że inni wierzą, że coś tam jest w Polsce zrobione (ID 008).*

Osoby badane są świadome tego, że nawet te minimalistyczne propozycje, nie mówiąc już o tych szerszej zakrojonych, nie są możliwe do zrealizowania bez zmiany nastawienia władz centralnych do edukacji globalnej: „Pierwsza jest decyzja polityczna dotycząca tego, czy się w ogóle tym zajmujemy” (ID 004). Dlatego mówią o potrzebie oddemonizowania edukacji globalnej, tłumaczenia, dlaczego jest potrzebna, by:

- ▶ *Stwarzać większą świadomość wyzwań globalnych, o których trzeba rozmawiać i szukać porozumienia i rozwiązań [...] Uznanie tych kompetencji globalnych jako kluczowych dla myślenia o młodych ludziach i czego potrzebują i czego będą potrzebowali w swoim życiu (ID 010).*

Bardzo ważne jest też kształtowanie świadomości na temat edukacji globalnej wśród rodziców:

- ▶ *Taki przekaz do rodziców: że my tutaj nie będziemy mówić dziecku, czy ono ma być za czy przeciwko wojnie, albo za czy przeciwko Putinowi. Czy ono ma popierać NATO czy nie. Ale żeby dziecko rozumiało, dlaczego ludzie migrują, że to są zwykłe osoby. Żeby dawać narzędzia do poznawania, a nie proste odpowiedzi. Żeby wspierać rodziców w rozumieniu, dlaczego to jest potrzebne, wzbudzać potrzebę, bo to jest ten problem (ID 003).*

Niektórzy z moich rozmówców i rozmówczyń wykazują się większym radykalizmem i postulują większy zakres zmian:

- ▶ *To jest reforma na 50 lat [...] To jest rewolucja, to trzeba zrównać z ziemią, te gazetki ścienne, te akademie, apele, to wszystko (ID 002).*

Ponieważ źródła problemów, nie tylko edukacji globalnej, ale edukacji jako takiej w Polsce, upatrują anachronicznym, skostniałym i etnocentrycznym systemie edukacji – “pruski, archaiczny system ‘przekazywania wiedzy’” (ID 003) – proponują głęboką, długofalową reformę edukacyjną, bazującą na ogólnopolitycznej i ogólnospołecznej debacie o pożądanym celach i misji edukacji we współczesnym świecie.

Wśród adresatów formułowanych koncepcji jest także sam sektor pozarządowy. Osoby badane dość licznie wskazują na potrzebę wygospodarowania czasu i przestrzeni na wspólną dyskusję o tym, jaka może i powinna być dziś edukacja globalna w Polsce i nie tylko, jak ją rozwijać i jak się wspierać:

- ▶ *Żeby była to wartościowa partnerska przestrzeń dla wszystkich stron, żeby wspólnie myśleć, jak rozwijać edukację globalną (ID 010).*
- ▶ *Przydałaby się dyskusja wspólna w organizacjach, jak w tych realiach, w których jesteśmy teraz, gdy jest silna edukacja klimatyczna i edukacja uchodźcza, odradzająca się edukacja antydyskryminacyjna, rozwijająca edukację globalną. Inne realia były, gdy tworzyliśmy tamtą definicję; chodzi o ferment, jakieś wsparcie systemowe do tego rodzaju działań (ID 007).*

Dopełnieniem takich działań byłoby budowanie świadomości i zaufania między organizacjami, decydentami, nauczycielami i nauczycielkami, rozwijanie relacji i partnerstw międzysektorowych, między innymi z kręgami akademickimi i władzami:

- ▶ *Z perspektywy organizacji pozarządowych, jakby kiedyś któryś z decydentów uznał, że to jest ważne, to byłoby super zorganizowanie kilku spotkań sieciowych, zaproszenie do jakiejś rozmowy, jak miałyby edukacja globalna wyglądać w naszym kraju, takie konsultacyjne rzeczy. Ale mam poczucie, że w naszym kraju to jest poza schematami myślowymi naszych polityków (ID 004).*

Respondenci wspominają o znaczeniu prowadzenia badań naukowych w obszarze edukacji globalnej:

- ▶ *Sama możliwość badania i dostarczania informacji na temat edukacji globalnej i całego tego procesu wdrażania też jest bardzo istotna, bo jeżeli liczymy na to, że edukacja globalna prowadzi do zmiany, musimy też móc tę zmianę zaobserwować w kategoriach jakiś konkretnych narzędzi. I akademia te narzędzia ma i może po prostu monitorować te procesy. I to jest bardzo ważne, żeby wiedzieć, czy to się zmienia, tak? Bo my zakładamy, że może się coś zmienić, ale pytanie, w jaki sposób i czy się zmieniło? I to są bardzo ważne pytania, jeżeli chcemy prowadzić dobrej jakości edukację globalną, więc akademia tutaj jest wręcz bardzo potrzebna i uważam, że to powinno jak najbardziej iść ze sobą w parze, partnerstwa badaczy i organizacji pozarządowych (ID 008).*

Dyskusja wokół wyników badania i wnioski

Problem z finansowaniem działań, o którym opowiadają badane osoby, jest znacznie głębszy. Nie chodzi o sam niedostatek środków dla organizacji pozarządowych zajmujących się edukacją globalną, ale o jego źródła, co wiąże się także z nieobecnością edukacji globalnej w podstawie programowej. Jak powiedział jeden z respondentów:

- ▶ *Kwestie finansowania, one są wtórne, jeśli nie ma woli politycznej i świadomości, to nie ma finansowania. [...] Priorytety się zmieniły. Mam poczucie, że środek ciężkości na poziomie władz centralnych ustawiony jest gdzieś indziej. Edukacja globalna rozumiana jako uczenie o współzależnościach, uczenie krytycznego myślenia, patrzenia na wiele kwestii z różnych punktów widzenia nie jest konieczna (ID 004).*

Pozostali rozmówcy i rozmówczynie są w tej kwestii zgodni:

- ▶ *Ten brak finansowania też z czegoś wynika, brak konkursów. No wynika z braku woli politycznej. To nie jest priorytet (ID 009).*
- ▶ *Z czego wynika zmniejszenie środków w Polsce? Mam poczucie, że pozycja edukacji globalnej znacząco spadła w ostatnich latach. Nie jest to traktowane jako priorytet. Szczercze mówiąc, nigdy nie było to traktowane priorytetowo, ale teraz jest to na ostatnim miejscu na liście kwestii, którymi Ministerstwo chce się zajmować, na które jest gotowe środki przeznaczyć (ID 010).*

Większość problemów, z którymi, zdaniem badanych, musi mierzyć się edukacja globalna w Polsce, ma te same źródła:

1. Niechęć obecnych władz centralnych do problematyki podejmowanej przez edukację globalną:
 - ▶ *To są tematy, które albo nie są uznawane za ważne, albo jest im jest przypisywana łatka tematów lewackich, czyli dotyczących kwestii*

równości płci, ról społecznych, kwestie związane z dyskryminacją. Ale też kwestie klimatyczne. Jakiego tematu by nie dotknąć, to może być w taki sposób postrzegane (ID 010);

2. Awersja do wartości leżących u podstaw edukacji globalnej:

- ▶ *Bardzo mocno postawiono taką opozycję wobec wartości polskich, które są mocno promowane przez polski rząd, i ta retoryka polskiego rządu oparta jest właśnie na takiej polskości i polskich wartościach. No w kontrze z wartościami europejskimi, a edukacja globalna jest kosmopolityczna, jest europejska i opiera się na wartościach, które promuje Unia. I tutaj pojawił się ten konflikt (ID 008).*

3. Obawa, że edukacja globalna zagraża ciągle jeszcze niedojrzałej polskiej tożsamości:

- ▶ *[...] tożsamość ugodzona obiektywną prawdą, że nie wszyscy są święci i świetni i nie zawsze wszystko było różowe w tym rejonie Europy. Dlatego edukacja globalna jest kontrowersyjna, bo porusza te tematy, które 'polska tożsamość' - trochę ją personifikuję - uznaje, że jej zagrażają (ID 002).*

Rekomendacje

Na podstawie przeprowadzonych badań można pokusić się o sformułowanie rekomendacji przede wszystkim dla władz centralnych (mam tu na myśli Ministerstwo Spraw Zagranicznych jako resort odpowiedzialny za edukację globalną i jej finansowanie, Ministerstwo Edukacji i Nauki jako odpowiedzialne za system edukacji i programy nauczania, wsparcie nauczycielek i nauczycieli oraz badania naukowe), ale i lokalnych (jednostki samorządu terytorialnego). Dotyczą one kilku kluczowych obszarów, zidentyfikowanych jako źródło największych trudności w rozwoju edukacji globalnej: strategii i finansowania, edukacji formalnej i pozaformalnej oraz współpracy międzysektorowej.

W obszarze finansowania:

- ▶ do najważniejszych kwestii należy zaplanowanie działań dotyczących rozwoju edukacji globalnej w perspektywie długofalowej, nie na rok czy dwa, dzięki czemu możliwe będzie opracowanie długoterminowych planów ich finansowania;
- ▶ zapewnienie stabilności, regularności i przejrzystości mechanizmów finansowania, w tym organizacji konkursów na działania z zakresu edukacji globalnej;
- ▶ zwiększenie środków przeznaczonych na te działania;
- ▶ zapewnienie funduszy na tzw. *capacity building*, by organizacje działające w obszarze edukacji globalnej mogły rozwijać swój potencjał i zasób

kadrowy; prowadzenie dobrej jakości edukacji globalnej wymaga ciągłego doszkalania się, korzystania z nowych źródeł, utrzymywania kontaktów z krajami globalnego Południa, zapraszania gości, podejmowania aktywności międzynarodowej, udziału w międzynarodowych konferencjach oraz spotkaniach i szkoleniach;

- ▶ wypracowanie elastycznego i łatwo dostępnego mechanizmu umożliwiającego współfinansowanie projektów z obszaru edukacji globalnej, na które organizacje pozarządowe (lub inne instytucje) otrzymały dofinansowanie z innych źródeł niż budżet RP; jest to również pośrednio wsparcie współpracy międzynarodowej w tym zakresie;
- ▶ poszerzenie źródeł finansowania edukacji globalnej – realizowane w jej ramach działania mogłyby być finansowane przez samorządy, szczególnie te, które same prowadzą lokalną współpracę rozwojową (tj. współpracę własnego regionu z regionem kraju rozwijającego się). Jest to rozwiązanie służące temu, aby współpraca międzynarodowa samorządów zawierała w sobie pierwiastek edukacyjny i uświadamiający społeczeństwo o globalnych zależnościach. Jak pokazują doświadczenia innych krajów europejskich, jest to cenny i niezwykle wartościowy wkład w rozwój edukacji globalnej, ucieleśniający idee globalnego partnerstwa na rzecz zrównoważonego rozwoju – Cel Zrównoważonego Rozwoju 17. (zob. PLATFORMA 2021).

W obszarze współpracy międzysektorowej:

- ▶ ściślejsza współpraca między resortem edukacji i nauki a Ministerstwem Spraw Zagranicznych, przy dążeniu do wzmocnienia obecności edukacji globalnej we wszystkich politykach; oznaczałoby to holistyczne podejście zakładające szeroką współpracę wielu ministerstw i innych sektorów w celu wdrażania edukacji globalnej/ edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju; należałoby odejść od traktowania edukacji globalnej jako odrębnej przestrzeni/ dziedziny edukacji czy współpracy rozwojowej, na rzecz traktowania jej jako obszaru interdyscyplinarnego (por. Sharma 2020, 2023);
- ▶ rozpoczęcie prac nad krajową strategią edukacji globalnej – na zasadach międzysektorowej partycypacji różnych interesariuszy, konsultacji i otwartej debaty; dobrze przygotowana strategia edukacji globalnej staje się istotnym narzędziem określającym politykę państwa w tym obszarze. Definiuje bowiem cele edukacji globalnej i sposoby ich realizacji;
- ▶ zacieśnienie współpracy między sektorem pozarządowym a akademickim – niezbędne jest prowadzenie szerzej zakrojonych badań; jest to zresztą postulat dotyczący nie tylko Polski, ale także innych krajów, podnoszony np. przez badaczki i badaczy zrzeszonych w sieci ANGEL (por. Scheunpflug 2020). MSZ i MEiN również powinny odgrywać tu istotną rolę fundatorów i inicjatorów takich badań;
- ▶ konieczność docierania z przekazem edukacji globalnej do szerokiego grona odbiorców – dbając nie tylko o kształcenie pedagogów, ale też

pracodawców, urzędników państwowych i samorządowych, tak by budować ogólnospołeczną świadomość dotyczącą współzależności globalnych.

W obszarze edukacji formalnej:

- ▶ włączenie oraz poszerzenie perspektywy globalnej w podstawie programowej kształcenia ogólnego na różnych szczeblach edukacji; kluczową kwestię w podstawie programowej odgrywają tzw. zagadnienia przekrojowe czyli tematy szczególnie istotne w kontekście rozważań o współczesnym świecie, które – by mogły być zrozumiane przez młodych ludzi – powinny być omawiane na różnych przedmiotach, z uwzględnieniem specyfiki danego przedmiotu; podstawa programowa oraz powstające na jej podstawie podręczniki oraz programy nauczania powinny być sformułowane w taki sposób, aby zagadnienia przekrojowe można było omawiać z uczennicami i uczniami z różnych perspektyw przedmiotowych;
- ▶ włączenie perspektywy globalnej do standardów kształcenia nauczycieli – jak pokazują badania i doświadczenia z różnych krajów, to właśnie dobrze przygotowani i zaangażowani nauczyciele i nauczycielki odgrywają kluczowe role w edukacji globalnej (Bourn, Hunt, Bamber 2017; Schugurensky, Wolhuter 2022; Yemini, Tibbitts, Goren 2019).

W obszarze komunikacji i promocji dotyczącej działań rozwojowych:

- ▶ celem łączenia edukacji globalnej z działaniami związanymi z komunikacją i promocją polityki rozwojowej (i instytucji ją tworzących) lub z działaniami uświadamiającymi społeczeństwo o globalnych zależnościach (ang.: *awareness raising*) jest docieranie z informacją o krajach rozwijających się i współpracy rozwojowej do szerokiego grona odbiorców; nie powinno to jednak oznaczać, że działania z zakresu *public relations* dominują nad aktywnościami edukacyjnymi. Podmioty koordynujące inicjatywy w tych obszarach (agencje, departament MSZ itp.) powinny zadbać o synergię działań informacyjnych i, w szczególności, edukacyjnych.

Podziękowania

Tekst ten nie mógłby powstać bez udziału osób, z którymi przeprowadziłam wywiady. Chciałabym im w tym miejscu gorąco podziękować za okazane zaufanie i gotowość do rozmów.

AUTORKA:

dr Magdalena Kuleta-Hulboj – adiunkt na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się edukacją globalną i międzykulturową; członkini Advisory Board sieci ANGEL (ang.: Academic Network of Global Education and Learning); autorka, między innymi, raportu pt.: "Zrównoważony rozwój i edukacja globalna w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli/ek".

BIBLIOGRAFIA

Rozdział 1:

Cox T., (2023), What will the new world order look like... and when will we know? <https://concordeurope.org/2023/02/27/what-will-the-new-world-order-look-likeand-when-will-we-know/>, CONCORD, dostęp: 28.07.2023.

DAC-CSO Reference Group (2023), It is not enough and it is not ODA, https://www.dac-csoreferencegroup.com/post/it-s-not-enough-and-it-s-not-oda-with-global-crises-growing-in-scale-and-severity-oda-levels-must?fbclid=IwAR1_ajOG2BpHWjNxx-8CPBfuKq6oDrH7KeJBGbYv2UuVEiPAs40CeaWL4Osl, dostęp: 31.07.2023.

EU (2023), EU voluntary review on the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development, Luxembourg, <https://hlpf.un.org/sites/default/files/vnrs/2023/VNR%202023%20EU%20Report.pdf>, dostęp: 31.07.2023.

GZ (2023), Wkład Grupy Zagranica do procesu przeglądu partnerskiego polskiej współpracy rozwojowej, <https://zagranica.org.pl/wklad-grupy-zagranica-do-procesu-przegladu-partnerskiego-polskiej-wspolpracy-rozwojowej-dac-oecd/>, dostęp: 2.08.2023.

GZ (2023), Wysokie koszty wsparcia uchodźców z Ukrainy zmieniły polską ODA, <https://zagranica.org.pl/wysokie-koszty-wsparcia-uchodzcow-z-ukrainy-zmieniły-polska-oda-wstepne-dane-dla-2022-roku/>, dostęp: 15.06.2023.

GZ (2023), Europejska deklaracja edukacji globalnej, <https://zagranica.org.pl/europejska-deklaracja-edukacji-globalnej/>, dostęp: 24.08.2023.

HumanDoc (2022), Podstawy terapii PTSD, <https://humandoc.pl/polska/podstawy-terapii-ptsd-szkolenie-dla-psychologow/>, dostęp: 5.08.2023.

Istel M. (2023), Mueller o pomocy rozwojowej: Polska w czołówce krajów UE. Nie, ale jest wysoko, <https://konkret24.tvn24.pl/polityka/piotr-mueller-o-pomocy-rozwojowej-polska-w-czolowce-krajow-ue-nie-ale-wysoko-st7216258>, dostęp: 10.07.2023.

Jennison A., Dwyer S., Setiabudi N., Kitchens West M. (2023), Donor updates in brief: 2022 OECD preliminary data, Donortracker.org, https://donortracker.org/publications/donor-updates-brief-2022-prelim-data?fbclid=IwAR3wETm8XH1sPUUnxehMyCZYeAGYFclvF_-7TIWUFcYjhHXmMeFaBuCiqXA, dostęp: 01.08.2023.

Kłyński K., Żochowski P. (2023), Współagresor zdystansowany. Mińska wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-10/wspolagresor-zdystansowany-minsk-wobec-udzialu-w-wojnie>, dostęp: 28.07.2023.

Money.pl (2022), Oto ilu Polaków pomogło uchodźcom z Ukrainy, <https://www.money.pl/gospodarka/wojna-w-ukrainie-oto-ilu-polakow-pomoglo-uchodzcom-z-ukrainy-sa-dane-6827465739340288a.html>, Polacy ochoczo ruszyli na pomoc uchodźcom z Ukrainy, (2022), Bankier.pl, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Polacy-ochoczo-ruszyli-na-pomoc-uchodzcom-z-Ukrainy-8312734.html>, dostęp: 29.07.2023.

MSZ (2013), Polskie doświadczenia transformacyjne w programie Polskiej Pomocy, MSZ, Warszawa.

MSZ (2021), Plan współpracy rozwojowej na rok 2022, MSZ, Warszawa.

MSZ (2021), Solidarność dla rozwoju. Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2021-2023, MSZ, Warszawa.

MSZ (2022), Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania Kantar Public dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Kantar, Warszawa.

Ocalenie.pl (2022), Wsparcie dla osób uciekających przez wojnę w Ukrainie, <https://ocalenie.org.pl/ukraina/wsparcie-dla-osob-uciekajacych-przed-wojna-w-ukrainie>, dostęp: 6.08.2023.

OECD (2023), OECD, DAC Recommendation on Untying Official Development Assistance, OECD/LEGAL/5015, <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/140/140.en.pdf>, dostęp: 2.08.2023.

OECD (2023), Foreign aid surges due to spending on refugees and aid for Ukraine, <https://www.oecd.org/dac/foreign-aid-surges-due-to-spending-on-refugees-and-aid-for-ukraine.htm>, dostęp: 29.07.2023

PAP (2022), Ambasador RP w Kijowie: Polska stała się dla Ukrainy „defibrylatorem”, bez którego ta wojna wyglądałaby zupełnie inaczej, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1514104%2C Ambasador-rp-w-kijowie-polska-stala-sie-dla-ukrainy-defibrylatorem-bez>, dostęp: 29.07.2023.

PAP (2023), Ambasador Brzeziński: Polska jest widziana jako humanitarne supermocarstwo, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1538295%2C Ambasador-brzezinski-polska-jest-widziana-jako-humanitarne-supermocarstwo>, dostęp: 29.07.2023.

PAP (2023), Prezydenci Duda i Zeleni: dziękujemy Polakom za pomoc Ukrainie, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1541586%2Cprezydenci-duda-i-zeleni-dziekujemy-polakom-za-pomoc-ukrainie.html>, dostęp: 29.07.2023.

Pierkowski J. (2022), Mołdawia wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę, Komentarz PISM nr 22/2022, <https://www.pism.pl/publikacje/moldawia-wobec-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine>, dostęp: 01.08.2023.

PolsatNews.pl (2020), Dla wielu misji to „być albo nie być”, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-05-14/dla-wielu-misji-to-byc-albo-nie-byc-msz-odwolalo-konkursy-ale-rozwaza-nowe/>, dostęp: 01.08.2023

Polskieradio24.pl (2022), Premier: tysiące Polaków okazuje pomoc Ukraińcom. Ta solidarność będzie pamiętana przez pokolenia, (2022), Polskieradio24.pl, <https://polskieradio24.pl/5/1222/artukul/2940645,premier-tysiac-polakow-okazuje-pomoc-ukraincom-ta-solidarnosc-bedzie-pamietana-przez-pokolenia>, dostęp: 29.07.2023.

RMF24.pl (2023), Joe Biden do Polaków: To, co zrobiliście, jest naprawdę niezwykłe, <https://www.rmf24.pl/raporty/raport-prezydent-usa-w-polsce/news-joe-biden-do-polakow-to-co-zrobiliscie-jest-naprawde-niezwyk>, nld,6611553#crp_state=1, dostęp: 29.07.2023.

Szaniawska K., Koszty wsparcia dla osób uchodźczych w kontekście współpracy rozwojowej, [w:] Polska współpraca rozwojowa 2022, Grupa Zagranica, Warszawa.

Świdrowska E. (2022), Polska współpraca rozwojowa z Ukrainą 2016-2020, [w:] Polska współpraca rozwojowa. Raport 2021, Grupa Zagranica, Warszawa.

Zalas-Kamińska K. (2022), Polska współpraca rozwojowa w roku 2021. Nowa perspektywa programowa i nowe wyzwania w niepewnych czasach, [w:] Polska współpraca rozwojowa. Raport 2021, Grupa Zagranica, Warszawa.

Rozdział 2:

Aleksiak D., Kuleta-Hulboj M. (2020). A Policy at a Standstill: A Critical Analysis of Global Education in the Polish National Curriculum. *Policy & Practice: A Development Education Review*. Issue 31, s. 32-54. <https://www.developmenteducationreview.com/sites/default/files/Issue%2031%20Final%20%282%29.pdf#page=42> (dostęp: 17.08.2023).

Aleksiak D., Kuleta-Hulboj M., Zielińska A. (forthcoming). Guerrillas or Missionaries? Teachers Addressing Controversial Topics of Global Citizenship Education under Unfavourable Conditions. *Globalisation, Societies and Education*.

Bourn D., Hunt F., Bamber P. (2017). A review of Education for Sustainable Development and Global Citizenship Education in Teacher Education. Paper commissioned for the 2017/8 Global Education Monitoring Report, *Accountability in education: Meeting our commitments*. ED/GEMR/MRT/2017/P1/8. <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10030831/1/bournhuntbamber.pdf> (dostęp: 14.08.2023).

GENE. (2022). Europejska deklaracja w sprawie edukacji globalnej do 2050. Deklaracja dublińska. Europejskie ramy strategiczne na rzecz poprawy i wzmocnienia edukacji globalnej w Europie do 2050 roku. <https://www.gov.pl/attachment/5efddf93-e0d2-498d-9713-3e5f53a149aa> (dostęp: 19.08.2023).

Górna N. (2022). Edukacyjny potencjał mediów społecznościowych w zakresie edukacji globalnej na podstawie problemu odpowiedzialnej turystyki (niepublikowana praca licencjacka). Uniwersytet Warszawski.

Inguaggiato C. (ed.). (2022). *Global Education Digest 2022*. Bologna: Università di Bologna.

Kuleta-Hulboj M. (2020). Critical and Postcolonial Perspectives on Global Education: The Case of Poland. *Journal of Social Science Education*, 19(4), s. 8-22. <https://doi.org/10.4119/jsse-3467> (dostęp: 12.08.2023).

Kuleta-Hulboj M. (2022). Edukacja globalna w Polsce w obliczu nowych wyzwań. W: Grupa Zagranica, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2022*, 18-34. Warszawa: Grupa Zagranica.

Kuleta-Hulboj M., Aleksiak D. (2022). Looking for a Better Future? Reconstruction of Global Citizenship and Sustainable Development in Polish National Curriculum. In: Öztürk, M. (ed.) *Educational Response, Inclusion and Empowerment for SDGs in Emerging Economies*, 67-82. Springer: Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-98962-0_5.

Kuleta-Hulboj M., Kielak E. (2021). Zrównoważony rozwój i edukacja globalna w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli oraz nauczycielek. Raport z badań. Warszawa: Grupa Zagranica. https://zagranica.org.pl/wp-content/uploads/2021/12/Grupa_Zagranica_Raport_z_badan_2012022.pdf (dostęp: 13.08.2023).

Ministerstwo Spraw Zagranicznych. (2021). *Wieloletni Program Współpracy Rozwojowej na lata 2021-2030. Solidarność dla Rozwoju*. <https://www.gov.pl/attachment/bc1e263b-85d4-4d2a-938a-a9ad74c78905> (dostęp: 13.08.2023).

PLATFORMA. (2021). Municipalities and regions take action on Global Citizenship Education. The road towards 2030. Brussels. <https://platforma-dev.eu/wp-content/uploads/2021/06/Municipalities-and-regions-take-action-on-Global-Citizenship-Education-EN.pdf> (dostęp: 17.08.2023).

Scheunpflug A. (2020). Evidence and Efficacy : A Compulsion for Global Learning? In D. Bourn (ed.), *The Bloomsbury Handbook of Global Education and Learning*, s. 40-51. London: Bloomsbury.

Schugurensky D., Wolhuter Ch. (2022). *Global Citizenship Education in Teacher Education: Theoretical and Practical Issues*. Taylor & Francis.

Sharma N. (2023). Integrating planetary citizenship as a cross-curricular theme and a whole-school approach: using a value-creating approach to learning. *International Journal of Development Education and Global Learning*, vol. 15(1). DOI: 10.14324/IJDEGL.15.1.03.

Sharma N. (2020). *Value-Creating Global Citizenship Education for Sustainable Development. Strategies and Approaches*. Cham: Palgrave Macmillan.

Yemini M., Tibbitts F., Goren H. (2019). Trends and caveats: Review of literature on global citizenship education in teacher training. *Teaching and Teacher Education*, vol. 77. DOI: 10.1016/j.tate.2018.09.014.

PRZYPISY

- ¹ W 2017 roku wsparcie Ukrainy w ramach ODA wyniosło ok. 230 mln PLN, w 2019 roku- było to ok. 309 mln PLN (co stanowiło 4% całej ODA w roku 2017 i ponad 10% w roku 2019). Rok 2021 to pomoc na poziomie nieco ponad 325 mln PLN. Zob.: E. Świdrowska, Polska współpraca rozwojowa z Ukrainą 2016-2020, [w:] Polska współpraca rozwojowa. Raport 2021, Grupa Zagranica, Warszawa 2022, s. 22-23.
- ² Polskie doświadczenia transformacyjne w programie Polskiej Pomocy, Warszawa, MSZ, Warszawa 2013, s. 6-7, 13-14.
- ³ K. Kłysiński, P. Żochowski, Współagresor zdystanowany. Mińska wobec udziału w wojnie przeciwko Ukrainie, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-10/wspolagresor-zdystansowany-minsk-wobec-udzialu-w-wojnie>, dostęp: 28.07.2023.
- ⁴ <https://www.oecd.org/dac/foreign-aid-surges-due-to-spending-on-refugees-and-aid-for-ukraine.htm>, dostęp: 29.07.2023.
- ⁵ Polska współpraca rozwojowa w roku 2021. Nowa perspektywa programowa i nowe wyzwania w niepewnych czasach, Grupa Zagranica, Warszawa, 2022, s. 8.
- ⁶ Wcześniejsza wersja uwzględniała Bałkany Zachodnie, w wersji zaktualizowanej mowa była o Bałkanach Zachodnich i „innych krajach Afryki”. W działaniach z zakresu pomocy humanitarnej uwzględniono Irak, Jordanię, Liban i Ukrainę. Zob.: Plan współpracy rozwojowej na rok 2022, s. 5.
- ⁷ Dla wielu misji to „być albo nie być”, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-05-14/dla-wielu-misji-to-byc-albo-nie-byc-msz-odwolalo-konkursy-ale-rozwaza-nowe/>, dostęp: 01.08.2023.
- ⁸ Rok wcześniej była to kwota 65,16 mln PLN i już wtedy była większa od wydatków poniesionych w 2020 roku.
- ⁹ Ze względów bezpieczeństwa, wyłączenia terytorialne dotyczyły też niektórych krajów Afryki.
- ¹⁰ Grupę LDCs stanowią kraje najstabiliej rozwinięte na świecie. Włączenie ich do tej grupy zależy od kryterium dochodowego, wrażliwości ekonomicznej i środowiskowej oraz zasobów ludzkich: <https://www.oecd.org/development/financing-sustainable-development/countries-most-in-need.htm>, dostęp: 2.08.2023. Zob. też: <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/LDC-Handbook-2021.pdf>, dostęp: 7.08.2023.
- ¹¹ Pomoc wiązana jest rodzajem pomocy, w której fundusze pomocowe (kredyty, granty) przeznaczone są na zakup towarów i usług w kraju-dawcy. W ocenie DAC OECD niewiązanie pomocy może zwiększyć jej skuteczność oraz odpowiedzialność krajów partnerskich za swój rozwój. Może także przyczynić się do ich większej integracji z gospodarką światową. Więcej w: OECD, DAC Recommendation on Untying Official Development Assistance, OECD/LEGAL/5015, <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/140/140.en.pdf>, dostęp: 2.08.2023.
- ¹² W sprawozdaniach przesyłanych do DAC OECD Fundacja Solidarności Międzynarodowej jest przez Polskę raportowana jako sektor pozarządowy, mimo że jest to podmiot quasi-rządowy, a kwestia ta była już niejednokrotnie podnoszona przez Grupę Zagranica. Rola FSM była jednym z kluczowych rekomendacji przekazanych przez Grupę Zagranica Komitetowi Pomocy Rozwojowej OECD w ramach przeprowadzonego przeglądu partnerskiego polskiej współpracy rozwojowej. Zob.: <https://zagranica.org.pl/wklad-grupy-zagranica-do-procesu-przegladu-partnerskiego-polskiej-wspolpracy-rozwojowej-dac-oecd/>, dostęp: 2.08.2023.
- ¹³ Finansowanie działań klimatycznych raportowane jest łącznie oraz z następującym podziałem na kwoty dla wydatków oznaczonych tzw. Rio markers: adaptation principal objective, adaption significant objective, mitigation principal objective, mitigation significant objective. W 2022 roku wyniosły one kolejno: 10,31 mln PLN, 29,68 mln PLN, 4,92 mln PLN oraz 5,17 mln PLN, przy czym część wydatków oznaczono więcej niż jednym markerem.
- ¹⁴ https://qdd.oecd.org/subject.aspx?Subject=IN-DONOR_REFUGEE_COSTS, dostęp: 31.07.2023.

- ¹⁵ https://donortracker.org/publications/donor-updates-brief-2022-prelim-data?fbclid=IwAR3wETm8XH1sPUUnxehMyCZyeAGYFclvF_-7TIWUFcYjHxMMeFaBuCiqXA, dostęp: 01.08.2023.
- ¹⁶ https://www.dac-csoreferencegroup.com/post/it-s-not-enough-and-it-s-not-oda-with-global-crises-growing-in-scale-and-severity-oda-levels-must?fbclid=IwAR1_ajOG2BpHWjNxx8CPBfuKq6oDrH7KeJBGbYv2UuVEiPAs40CeaWL4Osl, dostęp: 31.07.2023.
- ¹⁷ K. Szaniawska, Koszty wsparcia dla osób uchodźczych w kontekście współpracy rozwojowej, [w:] Polska współpraca rozwojowa 2022, Grupa Zagranica, Warszawa 2022, s.13-14.
- ¹⁸ <https://zagranica.org.pl/wysokie-koszty-wsparcia-uchodzcow-z-ukrainy-zmienily-polska-oda-wstepne-dane-dla-2022-roku/>, dostęp: 15.06.2023.
- ¹⁹ Joe Biden do Polaków: To, co zrobiliście, jest naprawdę niezwykłe, (2023), rmf24.pl, <https://www.rmf24.pl/raporty/raport-prezydent-usa-w-polsce/news-joe-biden-do-polakow-to-co-zrobiliscie-jest-naprawde-niezwyk>, nld,6611553#crp_state=1, *Ambasador Brzeziński: Polska jest widziana jako humanitarne supermocarstwo*, (2023), PAP, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1538295%2Cambasador-brzezinski-polska-jest-widziana-jako-humanitarne-supermocarstwo>, *Ambasador RP w Kijowie: Polska stała się dla Ukrainy „defibrylatorem”, bez którego ta wojna wyglądałaby zupełnie inaczej*, (2022), PAP, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1514104%2Cambasador-rp-w-kijowie-polska-stala-sie-dla-ukrainy-defibrylatorem-bez>, *Premier: tysiące Polaków okazuje pomoc Ukraińcom. Ta solidarność będzie pamiętana przez pokolenia*, (2022), Polskieradio24.pl, <https://polskieradio24.pl/5/1222/arttykul/2940645,premier-tysiace-polakow-okazuje-pomoc-ukraincom-ta-solidarnosc-bedzie-pamietana-przez-pokolenia>, *Prezydenci Duda i Zełeński: dziękujemy Polakom za pomoc Ukrainie*, (2023), PAP, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1541586%2Cprezydenci-duda-i-zelenski-dziekujemy-polakom-za-pomoc-ukrainie.html>, dostęp: 29.07.2023.
- ²⁰ Oto ilu Polaków pomogło uchodźcom z Ukrainy, (2022), Money.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/wojna-w-ukrainie-oto-ilu-polakow-pomoglo-uchodzcom-z-ukrainy-sa-dane-6827465739340288a.html>, *Polacy ochoczo ruszyli na pomoc uchodźcom z Ukrainy*, (2022), Bankier.pl, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Polacy-ochoczo-ruszyli-na-pomoc-uchodzcom-z-Ukrainy-8312734.html>, dostęp: 29.07.2023.
- ²¹ Polacy o pomocy rozwojowej. Wyniki badania Kantar Public dla Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Warszawa, 2022. Źródło: <https://www.gov.pl/web/polskapomoc/badanie-opinii-publicznej-2022>, dostęp: 29.07.2023.
- ²² <https://ocalenie.org.pl/ukraina/wsparcie-dla-osob-uciekajacych-przed-wojna-w-ukrainie>, dostęp: 6.08.2023.
- ²³ <https://humandoc.pl/polska/podstawy-terapii-ptsd-szkolenie-dla-psychologow/>, dostęp: 5.08.2023.
- ²⁴ J. Pieńkowski, Mołdawia wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę, <https://www.pism.pl/publikacje/moldawia-wobec-rosyjskiej-inwazji-na-ukrainie>, dostęp: 01.08.2023.
- ²⁵ Solidarność dla rozwoju. Wieloletni program współpracy rozwojowej na lata 2021-2023, MSZ, Warszawa, 2021, s. 5, 6.
- ²⁶ - „Jesteśmy w czołówce krajów unijnych, jeśli chodzi o pomoc rozwojową” - niesłusznie stwierdził rzecznik polskiego rządu Piotr Mueller. Źródło: <https://konkret24.tvn24.pl/polityka/piotr-mueller-o-pomocy-rozwojowej-polska-w-czolowce-krajow-ue-nie-ale-wysoko-st7216258>, dostęp: 10.07.2023
- ²⁷ Warto w tym kontekście przyrzeć się pierwszemu dobrowolnemu przeglądowi postępów w realizacji SDGs, który jest podsumowaniem wysiłków wdrażania Agendy 2030 w UE: <https://hlpf.un.org/sites/default/files/vnrs/2023/VNR%202023%20EU%20Report.pdf>, dostęp: 31.07.2023.
- ²⁸ What will the new world order look like... and when will we know? <https://concordeurope.org/2023/02/27/what-will-the-new-world-order-look-likeand-when-will-we-know/>, dostęp: 28.07.2023
- ²⁹ <https://zagranica.org.pl/europejska-deklaracja-edukacji-globalnej/>, dostęp: 24.08.3023.
- ³⁰ (por. niepublikowana praca licencjacka N. Górnej (2022) napisana pod moją opieką)

